

EESTI AJALOOLISTE HOONETE ÜMARLAUD

Mälestise omaniku kriisijuhend

Mälestis on tervik – see on Sinu kodu, ajalugu ja hindamatu pärand.

Kultuuripärand on taastumatu ressurss, mälestise omaniku ja valdajana hoiad Sina kogukonna mälu ja kannad nii edasi rahvuse ja kultuuri identiteeti.

Kriisiolukorras on ajalooline ehitis ja Sinu vallasvara eriti haavatav. Kiire ja läbimõtlema tegevus võib teha sellele rohkem kahju kui otseselt ohuga kaasnev.

See juhend on Sinu isiklik tööriistakast, mis aitab eelkõige mõelda läbi ja

- **ennetada** võimalikke kahjusid süsteemse ülevaatuse ja hooldusega;
- **tegutseda** targalt ja ohutult, kui tegevusaeg on piiratud;
- **taastada** teadlikult, säilitades mälestise väärtuse

Juhendmaterjal on koostatud **Eesti Ajalooliste Hoonete Ümarlaua (EAHÜ)** initsiatiivil, kes koondab Eestis pärandihoidu oluliselt panustavad organisatsioonid (sh mõisaühendused, usuorganisatsioonid, maaarhitektuuri ja muuseumite esindused). EAHÜ eesmärk on poliitika kujundamise ja laiapõhjalise koostöö kaudu tagada Eesti ajaloolise ehituspärandi ja eraomanike valdustes olevate kollektsioonide, kogude kestlikkus.

Juhendi koostajad Eesti Ajalooliste Hoonete Ümarlaua poolt:

Eesti Mõisakoolide Ühendus

Tõnu Kiviloo

Eesti Evangeelne Luterlik Kirik

Anti Toplaan, Toomas Nigola ja Hanno Saks

Eesti Mõisate Ühendus

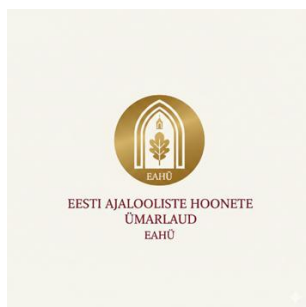
Jaanus Kiili ja Kaido Allan Lainurm

Eesti Vabaõhumuuseum

Elo Lutsepp

Muinsuskaitseamet

Kadri Tael

www.eahu.ee

2026 a.

Sisukord

Oma mälestise tundmaõppimine ja kriisiks valmistumine	2
1. Sissejuhatus	2
OSA I – Ennetustegevused	4
2. Oma mälestise ja varade kaardistamine	4
Inventuur ja prioriteetide seadmine.	4
2.2. Inventuuri koostamise juhend	5
3. Riskid	6
4. Hoonete ja rajatiste ettevalmistamine	7
5. Koostöövormid kogukonnas.	10
OSA II – Tegutsemine kriisiolukorras	12
Sinu töövahend	12
1. Üldised põhimõtted igas kriisis	13
2. Tulekahju	13
3. Üleujutus, toruleke, kustutusvesi	14
4. Torm ja loodusjõud	16
5. Inimtekkelised ohud	18
6. Küberoht	20
7. Keemiareostus	21
8. Stabiliseerimine ja esmane "esmaabi" mälestisele	22
OSA III – Juhendmaterjalid	23
OSA IV MEELESPEA OMANIKULE	57

Oma mälestise tundmaõppimine ja kriisiks valmistumine

1. Sissejuhatus

1.1. Kellele ja milleks see juhend on?

Käesolev juhend on loodud abiks eelkõige **mälestise omanikele ja valdajatele** – eraisikutele, kogudustele, kodanikuühendustele, kohalikele omavalitsustele ja kõigile teistele, kes omavad või haldavad kaitsealust hoonet, rajatist või sellega seotud vallasvara, sealhulgas kogusid.

Kriisi- või hädaolukorras ei ole mälestis lihtsalt "tavaline maja". Ajaloolised konstruktsioonid ja viimistlused on sageli tunduvalt **õrnemad** ja kahjustuvad kergemini. Seejuures on paljud esemed **ainueksemplarid** ning kiirustades tehtud läbimõtlemata lahendused (vale materjali kasutamine, liiga intensiivne kuivatus või juhuslik lammutamine) võivad ohust tekkinud kahju suurendada.

Mälestis on tervik, mis koosneb tavaliselt järgmistest osadest:

- **hooned ja rajatised, nt** peahooned, kõrvalhooned, piirdemüürid, pargialad, trepid jms;
- **kunstiväärtused nagu** maalid, skulptuurid, interjöörid, tekstiilid, valgustid;
- **kogud ja kollektsioonid, nt** arhiivid, fotod, raamatud, liturgilised esemed, mööbel, tööriistad jne;
- **pärimus ja mälestused, nt** perekonna- ja kogukonna lood, talletatud suuline ajalugu.

Need väärtused peegeldavad lisaks Eesti ajaloo ka konkreetse paiga ja perekonna **identiteeti**. Juhendi peamine eesmärk on aidata omanikul neid väärtusi kriisi ajal **paremini kaitsta** ja pärast kriisi **targemini taastada**.

Juhendi ulatus: käesolev juhend keskendub sellele, **mida saab ja peaks tegema mälestise ning kogude omanik ise**. See ei asenda elanikkonnakaitse riiklikku korraldust. Inimeste elude, elutähtsate teenuste ja üldise tsiviilkaitse eest vastutavad jätkuvalt riik ja kohalik omavalitsus. (Vaata riiklikke juhendmaterjale: www.olevalmis.ee , www.naiskodukaitse.ee).

Omanikuna pead arvestama, et olenevalt kriisi raskusastmest ja ulatusest ei pruugi väline abi Sinuni lähiajal või üldsegi mitte jõuda.

Käesolev dokument kui mälestise omaniku kriisijuhend on Sinu tööriist otsuste tegemiseks enne kriisi, kriisi ajal ja järel. Juhendis käsitletud hoone operatiivkaart (Siseministri 07.04.2017 määrus "Ehitisele esitatavad tuleohutusnõuded..." §52 p5) on eelkõige Päästeameti tööriistaks, mille koostamise ja kasutamise eesmärgiks on Päästeameti meeskonnal hoone tundmine ja esmase teabe saamine päästetöö läbiviimiseks ning hoones tegutsemiseks.

Soovitav on käesolev juhend ja operatiivkaart hoida koos tagamaks, et olulised abivahendid ja juhised on omavahel kooskõlas.

1.2. Kuidas juhendit kasutada?

Juhend on koostatud nii, et saaksid seda kasutada paindlikult, vastavalt oma vajadustele ja äranägemisele.

Täna aitab juhend Sinul

- saada parema ülevaate oma mälestisest ja varadest;
- hinnata reaalseid riske ja seada tegevused prioriteetide järjekorda;
- teha ära minimaalsed, ent olulised ettevalmistused;
- tulla toime tavaelu keeruliste olukordadega (nt keldri ootamatu üleujutus).

Soovituslik kasutus

1. Alusta **OSA I Ennetustegevused** – see aitab kaardistada varasid ja mõista, millised riskid on Sinu mälestisele kõige ohtlikumad.
2. Vali **OSA II Tegutsemine kriisiolukorras** – vali endale olulisemad teemad (torm, tuli, vandalism vms) ja looge neist oma isiklik tegevuskava.
3. Kasuta **OSA III Juhendmaterjalid** - Lisades olevaid näidiseid ja kontrollnimekirju saad kasutada vastavalt enda vajadustele töövahendina – need on mõeldud väljaprintimiseks ja käepärast hoidmiseks.
4. Oska **OSA IV meelespea omanikule** – kus on näited erinevates situatsioonides toimetulekuks.

Pea meeles, et need soovitused on **praktilised orientiirid**, mitte ranged tegevusjuhised. Kohanda juhend oma vajadustele ja võimalustele vastavaks, mitte ära tunne muret ideaali mittesaavutamise pärast.

Kriisi ajal toimib juhend "**spikrina**", see tuletab meelde, millele peaksid mõtlema, millised tegevused olid ette valmistatud ja kuidas targalt tegutseda pärast kõige keerulisema olukorra möödumist.

Iga teema juures on kolm fookust:

- **enne kriisi** – mida teha ennetavalt, et võimalik kahju, aja- ja rahakulu oleks väiksem;
- **kriisi ajal** – mida, kellega ja kuidas teha siis, kui keeruline olukord on käes;
- **pärast kriisi** – kuidas taastumisfaasis tegutseda, et vältida valesid kiirustavaid otsuseid ja tõendusmaterjali ja kultuuriväärtuste hävitamist.

1.3. Mis on "kriis" selle juhendi mõttes?

Selles juhendis mõistame "kriisi" all eelkõige olukordi, mis erinevad oluliselt tavapärasest elukorraldusest ja mis võivad **oluliselt kahjustada mälestist ja selles olevaid kogusid** ehk Sulle kuuluvat vara.

Kriis ei pea olema "riiklik hädaolukord" – olukord, mis ohustab paljude inimeste elu või tervist, põhjustab suurt varalist kahju või rasket kahju keskkonnale ning mille lahendamiseks on vaja mitme ametkonna (nt Päästeamet, Politsei, Kaitsevägi, kohalik omavalitsus) ühist ja koordineeritud tegutsemist. Omaniku jaoks on kriis ka "ainult minu maja" puudutav tormikahju või keldri üleujutus, mis nõuab **kiireid otsuseid** ja kus valed sammud mõjuvad mälestisele kaugeleulatavalt ning mille heastamine võib olla mõttetult kulukas.

Kriisiolukorrad võivad olla

- **looduslikud ohud** – tormid, üleujutused, lumi, jää, äärmuslik temperatuur;
- **tehnilised avariid** – tulekahjud, veekahjustused, pikad elektri- või soojuskatkestused;
- **inimtekkeline oht** – vargus, vandalism, rahutused, tahtlik kahjustamine;
- **muud ohud, nagu** näriliste või putukate invasioon; militaarne kriis (pingeseisund või otsene sõjategevus).

Käesoleva juhendi keskmes on

- mälestise ja kogude hoidmine kriisis võimalikult turvaliselt ja hästi;
- kuidas vältida hävitamast seda, mida oleks hiljem saanud taastada;
- toimunu dokumenteerimine, mis on vajalik toetuste taotlemisel, kindlustusfirma ja Muinsuskaitseametiga suhtlemisel kahjude taastamiseks.

OSA I – Ennetustegevused

2. Oma mälestise ja varade kaardistamine

Inventuur ja prioriteetide seadmine.

Hea kriisivalmidus algab teadmisest, mida Sina omad ja mida pead kaitsma. Mälestis ei ole kunagi ainult üks maja – see on tervik, mis hõlmab hooneid, aeda, sisustust, esemeid ja pärimuslugusid.

See peatükk aitab Sinul terviku lahti mõtestada ja luua lihtsa, kuid kasutatava tegevuskava, et kriisiolukorras ei peaks alustama nullist. Inventuuri tulem ei ole pelgalt andmebaas, vaid eelkõige **otsustamise tööriist** - see aitab määratleda, mis on tõeliselt asendamatu ning mis on taastatav või asendatav.

2.1. Mille omanik Sa oled?

Alustage lihtsaimast ja tehke **üldine loetelu** kõigest, mis Sinu mälestise juurde kuulub. Ära muretse esialgu detailide pärast – eesmärk on saada esmalt **suur pilt**.

Kui alustamine tundub keeruline, jalutage aeglaselt hoones ja ümbruses ringi ning salvestage endale häälega või videole näiteks "Siin ruumis on...". Hiljem saate salvestise rahulikult nimekirjaks vormida.

Kirjutage üles:

- **hooned ja rajatised** – peahooned, kõrvalhooned, kelder, väravad, piirdemüürid, pargiala, paviljon jms;
- **siseruumide sisustus ja kunst** – mööbel, maalid, algupärased ukSED/aknad, ahjud/pliidid (võimalusel ruumide kaupa);
- **kogud ja kollektsioonid** – perearhiiv, fotod, raamatud, liturgilised esemed, tööriistad, ehted (asukohtade kaupa);
- **pärimus ja emotsionaalne väärtus** – perelood, koguduse traditsioonid, kirja pandud või salvestatud suulised mälestused.

Väärtuse tüübid:

- **emotsionaalne ja isiklik väärtus** – näiteks perefoto, mida ei ole kusagil mujal;
- **ajalooline ja kunstiline väärtus** – unikaalsed või haruldased esemed;
- **autentsus ja originaalsus** – algne detail või materjal, mida on võimatu asendada;
- **väärtustatud mass-esemed** – tööstuslikud, aga ajas väärtuslikuks muutunud esemed.

See ei pea olema akadeemiline klassifikatsioon – oluline on, et tekiks **teadmine**, millised varad Sul olemas on.

2.2. Inventuuri koostamise juhend

Inventuuri koostamise eesmärk ei ole muuseumikataloog, vaid **töödokument**, mis annab kriisis selge vastuse - **mida päästa esimesena?**

Inventuuri arhiiv peab olema kättesaadav isegi siis, kui Sinu mälestis on täielikult hävinud.

- **Paberkandjal koopia**, Hoidke üks kaust täidetud inventuurivormide ja prinditud fotodega **kriisimapis** (koos kindlustuslepingute ja kontaktidega).
- **Digitaalne koopia**. Hoidke failid (tabel ja fotod) nii **pilveteenuses** (nt Google Drive, OneDrive) kui ka **välisel andmekandjal** (USB-pulk või väline kõvaketas).
- **Asukoht**. Vähemalt üks paberkandjal ja üks digitaalne koopia peab asuma **füüsiliselt mälestisest eemal** (nt usaldusväärse pereliikme või ühingu juures).
- **Kes peab teadma?** Mälestist haldav isik või organisatsioon peab teadma, **kus arhiiv asub**, kes vastutab selle eest ja **mis on esimese prioriteediga** esemed evakuatsioonil.

Kui üldine pilt on olemas, vormista sellest **lihtne inventuur** mis annab kriisi korral vajaliku teadmise.

Millised varad Sinul on, kus need asuvad (p. 2.3) ja **milline oli seisukord enne kriisi**.

Soovituslik tabel/nimekiri võiks sisaldada vähemalt järgmisi välju:

- **ese, hooneosa** – mis see on (nt "aida põhjakülje uks");
- **asukoht** – millises ruumis, seinal, riulil ja kas on vajadusel teisaldatav;
- **lühikirjeldus** – materjal, vanus, eripära;
- **foto** – üks või mitu fotot, mille failinimi on seotud esemega;
- **prioriteetsus kriisiolukorras** – kas tegemist on **hindamatu** (unikaalne pere ja/või mälestise seisukohast), **taastatav** (saab parandada) või **asendatav** (saab sarnasega asendada);
- **eririskid** – näiteks "võimaliku puruneva toru all", "võib tormi ajal vett saada", "väga raskesti liigutatav".

Kuidas seda praktiliselt teha?

- **Vali üks ruum korraga** ja ärge proovige kogu kompleksi korraga inventeerida.
- **Tee fotod** igast olulisest esemest ja ruumi üldvaadetest.
- **Alusta kõige olulisemast**. Kui jõudu napib, keskenduge kõige väärtuslikumatele või suuremas ohus olevatele esemetele (nt keldris paiknev arhiiv; altariruum).
- **Jaga tööd**. Kui Sinul on pere, kogudus või muu organisatsioon, kaasa teisi – keegi pildistab, keegi kirjutab.
- **Parem poolik osaline loetelu, mis on päriselt kasutatav** kui ideaal, millega ei ole kunagi alustatud.
- **Kasuta olemasolevaid nimekirju** (kindlustuslepingu nimekiri, muinsuskaitse dokumentatsioon) alusena.

2.3. Prioriteetide seadmine kriisiolukorras

Prioriteetide seadmise mõte ei ole ainult "teada, mis mul on", vaid ka **teada, mida päästa esimesena**, kui aega ja tööjõudu on vähe. Kuna torm või tulekahju annab vähe reageerimisaega, ei ole võimalik päästa kõike. Seetõttu vajadki **lühikest ja läbimõeldud prioriteetsete tegevuste ja esemete nimekirja**. Hea kui inventuuri tegemise ajal või järel märgistad olulisemad esemed teabe ja oma sümboolikaga.

Kuidas prioriteete seada?

Lähtu neljast lihtsast küsimusest:

- **kui unikaalne** see ese või hooneosa on?
- **kui haavatav** see on (tuli, vesi, vandalism)?
- **kui liigutatav ja kaitstav** see on (kas on reaalne seda kiiresti tõsta, katta, viia)?
- **kui hinnaline või unikaalne** see on (emotsionaalselt, sümboolselt, materiaalselt)?

Koostage selle põhjal lühike nimekiri, mis mahub 1-2 lehele ja on arusaadav ka neile, kes mälestisega igapäevaselt seotud ei ole (nt pereliige, vabatahtlik).

3. Riskid

Iga mälestis eksisteerib konkreetsetes ohusituatsioonides: ühel on pidev torm, teisel kõrge põhjavesi, kolmandal vandalism ja vibratsioon. Selles peatükis paneme need võimalikud ohud kirja ja võrdleme, millistega tegeleda esimesena. Eesmärk on aidata Sinul selgelt sõnastada: "Minu varade jaoks on kõige suurem risk – alustame nendest."

3.1. Levinud riskid mälestisele

Võta ette oma mälestis ja analüüsi, millised allpool toodud riskid on Sinu puhul **päriselt reaalsed**?

Kõik riskid ei ole võrdselt olulised. Eesmärk on saada selgus, millised ohud Sinu mälestise puhul päriselt loevad.

3.2. Riskimaatriks

Riske saab omavahel võrrelda väga lihtsa hinnanguga: kui sageli võib ohusituatsioon juhtuda ja kui raskelt see mälestist mõjutaks.

Visuaalne riskimaatriks

Riskitase hinnatakse kombinatsioonis **Tõenäosus × Mõju**.

TÕENÄOSUS \ MÕJU	VÄIKE (nt aknaklaas puruneb)	KESKMINE (nt osa katust lekib)	SUUR, KATASTROOF (nt hoone hävines)
KÕRGE (juhtub sageli/peagi)	KESKMINE	KÕRGE	KRIITILINE (P1)
KESKMINE (võib juhtuda)	MADAL	KESKMINE	KÕRGE
MADAL (vähetõenäoline)	MADAL	MADAL	KESKMINE

3.3. Milliste riskidega tegeled esimeses järjekorras?

Kui riskid on läbi mõeldud, tuleb valida, **millega tegeleda esimesena**.

Reegel on lihtne: alusta neist riskidest, mille **mõju on suur ja tõenäosus on keskmine või kõrge**.

See on tavaliselt näiteks:

- **tormid ja sajuhood**, sh lumesadu kui katus ja vihmaveesüsteemid on amortiseerunud;
- **keldrite üleujutus**, kui kogud või arhiiv on keldris;
- **tulekahju**, kui kütelahendused või elektrisüsteemid on vanad või amortiseerunud;
- **pikad elektrikatkestused**, kui hoone on niigi niiske või elektriliinid haavatavad;
- **veetaseme tõus**, näiteks mere, jõgede võimalikud ohutsoonid Vt [Üleujutusosalade ohu kaart](#)
Pikaaegsed suured sademed nii vihmana (jõgede üleujutusohu, kõrvalteed muutuvad läbimatuks, sadeveedrenaažid ei võta vett vastu) kui lumena (ligipääsetavus väheneb või puudub, kui ei ole suuteline teid puhastama)
- **maalihtked**, nt rannikuala, jõgede orud, karjäärid, kaevandused.
- **väga väikese tõenäosusega, aga katastroofilise mõjuga riskid** (nt vargused, vandalism ja otsene sõjategevus) jäävad eraldi rubriiki – teadvustad seda, aga ei ehita kogu oma elu selle ümber.

4. Hoonete ja rajatiste ettevalmistamine

Suur osa kriisikahjustustest ei tulene mitte erakordsest sündmusest, vaid sellest, et hoone remondi ja korrashoiu võlgnevus on suur, nt amortiseerunud katus, ummistunud vihmaveesüsteemid, niiske kelder. See peatükk näitab, mida peab regulaarselt tegema, et mälestis oleks vastupidav tormi, vihma ja külma suhtes. Hea kui on olemas kinnistu ja hoonete korrashoiukava (vt [Eesti Kinnisvara Korrashoiu Liit](#)). Kriisi ajal ei ole enam aega konstruktsioone hooldada – siis saab teha ainult väikseid, kiireid ja kriisi olukorraks kavandatud tegevusi.

4.1. Katuse ja vihmaveesüsteemide kriitiline roll

Mälestise **jaoks olulisemad on katuse ja vihmaveesüsteemide korrasolek**. Kui katus ei pea vett ja vihmaveesüsteemid ei toimi, jõuab niiskus kõikjale: lagedesse, seintesse, keldrisse ja lõpuks kollektsoonide ja kogudeni.

Mida kontrollida ja hooldada igapäevaselt?

- Katusekatte üldine seisukord (auke, katkiseid kohti, lahtiseid kive/plekke).
- Harjad ja liitekohad (pragusid, läbiroostetanud kohti, lahti tulnud kinnitusi).
- Katuseluugid ja läbiviigud (korstnad, antennid) – kas liitekohad on terved ja luugid suletavad.
- Vihmaveerennid ja -torud – kas vesi jõuab vabalt ära voolata ega pääse konstruktsioonidesse.
- Kas vesi suunatakse sademeveetoru lõpus hoonest eemale, mitte otse keldrisse.

Tee vähemalt kord aastas ringkäik hoones ja fikseeri olukord.

Kiired lahendused tormi eel:

- eemalda katuselt ja lähedusest lahtised esemed (redelid, lauajupid);
- puhasta vihmaveesüsteemid prahist;
- pane käepärasesse kohta redel, tööriistad, ajutised kattekiled ja lauad, millega saab pärast tormi kahjustatud kohti kiiresti katta.

4.2. Avatäited: aknad, ukсед, luugid, keldriavad

Aknad, ukсед, luugid ja keldriavad on kohad, kust kriisi ajal vesi, tuul ja soovimatud külalised kõige kergemini sisse pääsevad.

Eelnevalt tasub üle vaadata

- kas aknad ja ukсед sulguvad korralikult, ei logise ega jää praokile;
- kas liistud, tihendid ja raamid on terved ega lase vett sisse;
- kas luugid (kui need on olemas) on töökorras, hinged ja kinnitused toimivad;
- kas keldriavad ja õhuavad on kaitstud nii, et loomad, praht ja pinnavesi ei pääseks lihtsalt sisse.

Ajutine kaitse kriisiohu korral

- **Aknad.** Tugeva tormi eel tuleb kontrollida, et kõik aknad on tihedalt suletud ja lukustatud. Militaarse ogu või rahutuste ohu korral tuleb kaaluda akende kaitsmist lööklainete ja klaasikildude eest – näiteks puitplaatide või luukidega. Pikka ja pikisuunalist teipimist aknaklaasile ei ole soovitatav teha, kuna see võib klaasi purunemise korral tekitada suuri ja ohtlikke tükke. Pigem panna akende ette kaitsekatted või raskem mööbel, kasuta luuke.
- **Keldriavad.** Kui keldrit ähvardab üleujutus, tuleks keldri ja teiste madalate avade ette paigaldada ajutised liivakottidest tõkked või sulgeda need veekindlate puitplaatidega.

4.3. Kommunikatsioonid ja süsteemid: vool, küte, vesi, kanalisatsioon

Kommunikatsioonide (elekter, vesi, gaas, küte) tundmine on hoone turvalisuse ja tuleohutuse seisukohalt esmatähtis. Kriisi ajal on esmane ülesanne **lülitada välja vool, sulge vesi ja gaas** kui need ohustavad hoone konstruktsioone või inimesi.

Mida pead teadma enne kriisiolukorda

- **Peakaitse ja peakraan.** Pead täpselt teadma, kus asuvad elektrivõrgu peakaitse (sh eri vooluahelate kaitsmed), vee sissevoolu peakraan ja gaasiventilid (kui olemas). Kontrollige, et ligipääs neile oleks vaba – need kohad ei tohi olla mööbli blokeeritud.
- Mälestise haldajate ja pereliikmete jaoks peaksid need kohad olema selgelt **märgistatud** (nt sildiga "VEE PEAKRAAN!").
- Tehke harjutusena kindlaks, et ka pikalt kasutamata seisnud kraanid ja kaitsmed oleks töökorras ja liiguvad (eriti vanadel süsteemidel – neid peaks liigutama vähemalt kord aastas). Kas **generaator** on töökorras ja süsteemi ühendatav.
- **Küttesüsteemid.** Kui tegemist on vana ja keerulise küttesüsteemiga, peab olema paigas selge tegevusplaan - kuidas see lülitatakse välja, kuidas tagatakse piisav ventilatsioon ja külmumisvastane kaitse (eriti pikaajaliste katkestuste korral).

Mida teha kriisi ajal

- Tulekahju korral lülita koheselt välja elekter (kui see on ohutu).
- Veeavarii korral sulge koheselt vee peakraan (kui see on ohutu).
- Külumisohtu vältimiseks tühenda küttevee süsteem ja sulge veetoru peakraan.
- Valmista ette alternatiivsed lahendused nii elektri tootmiseks kui sooja saamiseks.
- Kui sündmuskohal tegutseb Päästeamet, juhhib olukorra lahendamist päästetöö juht.

4.4. Ajalooliste mälestise osade ja kogude kaitsmine

Kuigi esemete päästmiseks on eraldi peatükk (OSA II), on oluline juba täna planeerida, kuidas kaitsta kõige haavatavamaid esemeid ja konstruktsioone.

Haavatavad esemed ja osad

- **Arhiivid ja fotod** asuvad sageli keldrites või pööningutel, mis on esimesed, mis kannatavad vee, niiskuse ja temperatuurikõikumise all.
- **Kunstiväärtused** - kunstiteosed on tundlikud niiskusele, temperatuurile ja mehaanilisele kahjustusele.
- **Ehitusdetailid** - algupäraseks aknad, uksed, ehisdetailid, vanad kivid ja metallosad on väärtuslikud ning vajavad kaitset lammutamise või rüüstamise eest.

Mida ette valmistada?

- **Pakendamismaterjalid.** Hoida käepärast veekindlat pakendimaterjali (nt suured tugevad kilekotid, plastkastid, pakkekile), mida saad kriisi ajal kiiresti kasutada arhiivide, tekstiilide ja väiksemate esemete kaitsmiseks ja teisaldamiseks (OSA III).
- **Transportimise plaan.** Kui keldris on väärtuslikke esemeid, on oluline juba ette määratleda, kuhu viiakse ja kes tõstab ning milliseid abivahendeid selleks vaja läheb. Ideaalne on hoida väärtusesemeid keldris kõrgematel riiulitel või teisaldatavates veekindlates kastides, mis asuvad põrandast kõrgemal.
- **Kui on teada, et ohufaktor on tavapärasest suurem**, kaalu kas ja mida on mõistlik või vajalik hajutada lähipiirkonnas (naabrid, peitmine keldrisse või metsa vm) ehk ka evakueerimine kodukohast kaugemale (sh välisriiki) ja kes on selleks sinule abiks nii ettevalmistustel kui vajadusel transportimisel. Kui suur on hilisem teadajate ring?

4.5. Oluline teave ja varustus

Ettevalmistus ei seisne ainult füüsilises töös, vaid ka **informatsiooni korrastamises ja õige varustuse ja varude olemasolus.**

Kriisisituatsioonis on keskendumisvõime madal ja Sa ei suuda otsida õiget telefoninumbrit. Selleks peab olema väljaprintitud nimekiri hädaabinumbritega ja teiste oluliste isikute kontaktidega.

- **Hädaabinumber 112;**
- **Muinsuskaitseamet** (maakonnandüünik);
- **Kindlustusfirma** (kindlustuslepingu number ja kontaktisik);
- **Spetsialistid** (elektrik, torumees, katuseparandaja, konservaatoreid);

- **Pere ja naabrid** (kes saab aidata, kes on järgmine kontakt).

Hoia nimekirja **paberkandjal** kohas, kus saab selle kiiresti kätte (külmkapil, esmaabikastis, prioriteetsete dokumentide kaustas, kriisikastis).

Varustuse kontrollnimekiri ja kriisikasti olemasolu (vt OSA III Lisa 15).

Veendu, et on olemas hädavajalikud vahendid, mis on spetsiaalselt abiks mälestise ja kogude kaitsmisel.

- **Ajutised katted** – nt tuule- ja veekindlad presendid ja kile.
- **Tööriistad** – põhilised tööriistad (haamer, kruvikeeraja, naelad/kruvid, labidas jne) kiireteks parandusteks.
- **Valgus** – töökorras taskulambid, akupangad ja piisavalt patareisid, küünlad, õlilambid.
- **Pakkimine ja kuivatamine** – plastkastid, niiskusekogujad, puhastusmaterjalid.
- **Alternatiivsed energiaallikad** – elektri kui sooja tagamiseks koos küttevaruga (generaator, akupank, päikesepaneelid jne).

5. Koostöövormid kogukonnas.

Kogukonna arengukava koostamine. Kriisi sotsiaalne mõõde.

EAHÜ, KOV ja LEADER tegevusrühmade kogemus näitab, et mälestis ei ole kunagi vaid üks eraldiseisev hoone – see on kogukonna identiteedi osa. Kriisiks ettevalmistumine hõlmab seega ka sotsiaalset ja administratiivset külge.

Kogukonnapõhine kriisivalmidus

See peatükk on juhend, kuidas integreerida mälestise kaitse **kohaliku kogukonna ja omavalitsuse arengukavasse**, muutes mälestise mitte ainult kaitseobjektiks, vaid ka edasise toimimismudeli lahenduse osaks.

5.1. Kriisideks ettevalmistamine

- **Partnerluse loomine** – loo **koostöövõrgustik** kellele toetuda (nt külaselts + kogudus + kohalik pood + naabruses asuv mõisakool + tuletõrjeselts + jahiselts). Kes saab anda generaatori? Kes on esmane kontaktisik, kui Sind ei ole kohal?
- **Tööjõu kaardistamine** – loo nimekiri (nt 10–15 inimest), kes on valmis kriisiolukorras **reaalselt füüsiliselt aitama** (nt tormi korral kile panemine, arhiivide evakueerimine, lumekoristus jne).
- **Ressursside kaardistamine** – kaardista, kus asuvad olulised ressursid (nt lähim ehitusmaterjalide pood, lähim kuiv ladu ajutiseks esemete hoiustamiseks, elektrik).
- **Kes koordineerib ja kuhu paigutatakse** teistest kriisipiirkondadest saabuval inimesed ja esemed?
- **Loo alternatiivsed energiapangad ja sidelahendused** arvestusega et elektrit ja ligipääsu ei pruugi olla pikemat aega ning seega ei ole tavapärasest telefonisidet, toimivat interneti ega varustusvõimalusi.

5.2. Kriisiga toimetulek

- **Kommunikatsiooniplaan** – leppige kokku ja looge **üks kanal** (nt WhatsAppi grupp "Koguduse kriisirühm"; jahimeeste raadioside), kuhu edastatakse ainult kontrollitud ja oluline info. Välti kuulujutte ja paanikat.
- **Vastutusalad** – aita kogukonnal/vabatahtlikel hoida fookust. Määratle selged, lihtsad ja ohutud tööülesanded, koosta selleks „Vabatahtliku abistaja juhised“ – mida vabatahtlik võib teha: kanda kaste, panna kiled, paigutada asju määratud ruumi, sorteerida märjad/kuivad esemed jms. Vabatahtlik ei tohi ronida katusele ilma turvavarustuse ja väljaõppeta, võtta maha konstruktsioone, tegutseda elektri, gaasi, suitsu sees, avada ajaloolisi konstruktsioone, „pesta“ kunstiväärtusi jms.
- Kui sündmuskohal tegutseb Päästeamet, juhib olukorra lahendamist **päästetöö juht**. Mälestise omaniku, haldaja, kogukonna liikmete ja vabatahtlike tegevused toimuvad sellisel juhul ainult päästetöö juhi loal ja tema antud juhiste kohaselt. Omanik ja vabatahtlikud ei tegutse iseseisvalt päästetöödega paralleelselt ega tee otsuseid, mis võiksid mõjutada päästetööde ohutust.

5.3. Kriisijärgsed tegevused

- **Kogukonna kaasamine** taastamisse – taastamine on pikk protsess. Kasuta seda võimalust ühistegevuse aktiveerimiseks (nt korralda talgud prahi koristamiseks, korjandused spetsialisti palkamiseks). See tugevdab kogukonna sidet mälestisega.
- **Osalemine** arengukavas – veendu, et kogukonna ja omavalitsuse arengukavades oleks integreeritud teema mälestiste kaitse ja toetuse kaudu finantseerimine. Kas sinu kriisijuhend on enda koostatud või said toetust LEADER-ist või teistest toetusmeetmetest? Kriisijuhendi kui dokumendi **olemasolu** on järgmiste taastamistööde toetuste taotluste eelduseks!
- **Emotsionaalne tugi** - ära alahinda stressi ja pettumust. Loo võimalused kogemuste jagamiseks (nt kohalikud koosviibimised). See aitab säilitada motivatsiooni.

OSA II – Tegutsemine kriisiolukorras

Sinu töövahend

Asjakohased lisad on OSA III.

See osa on mõeldud kasutamiseks siis, kui oht on vahetu või kriis juba käes. Siin on kesksel kohal **kiirus, ohutus ja kahjude piiramine**.

Eesmärk on peatada kahju süvenemine.

Ära asu kohe restaureerima, vaid stabiliseeri olukord!

Ohutus ja ülevaade

- **Inimeste ohutus.** Veendu, et keegi pole hoones ohus. Kutsu vajadusel ja võimalusel abi. **Inimese elu ja tervis on alati esmatähtis. Vara päästmine algab alles siis, kui on tagatud inimeste ohutus.**
- **Peata ohuallikas.** Kui võimalik ja ohutu, lülita välja elekter, sulge peakraanid.
- **Hinda olukorda.** Tee kiire ringkäik mälestise ümber ja sees. Ära sisene varisemisohhtlikku hoonesse!

Fikseeri olukord ja kaasa abi

- **Teavita** kriisimeeskonda ja kutsu abi.
- **Pildista ja filmi** – enne kui midagi liigutad või puhastad, tee fotod kõigist kahjustustest. Need on kriitilised kindlustuse ja Muinsuskaitseameti jaoks, samas ei tohi kunagi seada ohtu inimeste elu ega takistada päästetööde läbiviimist. Fotod ja kirjeldused tehakse pärast vahetu ohu möödumist.
- **Ära viska midagi ära** – iga kukkunud kivi, karniisitükk või puidukild on mälestise osa. Kogu need hiljem kokku.

Teavitamine

- **Muinsuskaitseamet** – teavita maakonna muinsuskaitseametnikku. Nad annavad esmased juhised, kuidas käituda ja mis on mälestisele ohutu.
- **Kindlustus** – teavita kindlustusfirmat.
- **Eksperdid** – võta ühendust oma usaldusväärse restauraatoriga (nimekirja leiad kriisikastist).

Esmaabi ja stabiliseerimine

- **Ava kriisikast** – võta välja vajalikud vahendid (geotekstiil, tuletöökangas, kile).
- **Suuna vesi eemale** – kui katus lekib, kasuta koormakatet, et suunata sademeveed müüritistest eemale.
- **Prioriteetne evakuatsioon** – kui kunstivarad (maalid, haruldased raamatud) on ohus, alusta nende evakueerimist vastavalt prioriteetide loetelule.
- **Hingav kaitse** – kata märjad müürid või detailid geotekstiiliga, mitte kilega. Kile all tekib hallitus kiiresti.

Turvalisuse tagamine

- **Sulge avaused** – kui aknad-uksed on purunenud, kata need ajutiselt (kile/plaadid), et vältida rüüstamist või loomade sissepääsu.
- **Märgista alad** – tõmba ümber ohtlike kohtade piiridelint

Kuldreeglid:

- **Vähem on rohkem** – ära kasuta tugevaid kemikaale ega survepesu.
- **Hoia jahedat ja tuulutatut** – hallitus on mälestise suurim vaenlane. Taga õhu liikumine, aga väldi järsku kuumust.
- **Säilita detailid** – iga kild on vajalik mälestise taastamiseks.

Detailsemalt, korrates eelnevat:

1. Üldised põhimõtted igas kriisis

Sõltumata ohu liigist, toimi järgmiselt:

- **säilita rahu ja hinda olukorda.** Kas sisenemine on ohutu, varisemis- või elektrilöögi oht?
- **teavita.** Hädaabi 112 või piirkonna kriisijuhti ja vastavaid spetsialiste ning partnereid.
- **piira kahju levikut.** Kui võimalik, sulge aknad, uksed, keera kinni vesi, gaas ja lülita välja elekter. Kui sündmuskohal tegutseb Päästeamet, juhib olukorra lahendamist päästetöö juht.
- **dokumenteeri kriisi järgselt.** Tee fotod või videoklipp **enne** koristamist, esmast puhastamist või liigutamist (OSA III). See on oluline kindlustusfirma ja Muinsuskaitseameti jaoks.

2. Tulekahju

Tulekahju on mälestisele kõige hävitavam. Pärast päästetöid lisandub reeglina veekahjustus.

Kiired sammud

- **Evakueeri** inimesed.
- **Helista 112** ja anna teada, et tegemist on **mälestisega** (Päästeamet teab arvestada erilistest kustutusmeetoditega), teavita Muinsuskaitseameti maakonnanõunikku.
- Lülita välja elekter, ventilatsioon ja sulge gaas (kui on ohutu).
- Kui tulekahju on algusfaasis, alusta kustutustöödega (tulekustuti, tuletekk)
- Kui päästetööde kõrvalt on võimalik, alusta **Prioriteetide nimekirjas** märgitud esemete evakueerimist.
- "Kuldne reegel" – kui pead valima, mida päästa tulekahjust või uputusest, siis eelista orgaanilisi materjale (paber, tekstiil, puit), sest need hävivad kiiremini kui kivi või metall.
- Abiks on
 - Piisav hulk tulekustuteid
 - tulekindlad evakuaatsioonikotid (Fire-resistant Art Pouches)
 - tulekindlad ümbrised ja kapid (Fireproof Cabinets/Crates)
 - tulekindlad tekid (Fire Blankets) pärandi kaitseks

Järgmised sammud pärast kriisi raugemist

- Pärast olukorra fikseerimist (fotod, video, kirjeldused) alusta koristamistöödega jälgides ohutusreegleid.
- MUKS §45 alusel koostab Muinsuskaitseameti spetsialist kahjustada saanud eseme konserveerimiseks või restaureerimiseks tegevuskava või hooldusjuhendi.
- Muinsuskaitseametist on võimalik koheselt taotleda toetust konserveerimis- või restaureerimistööde teostamiseks jooksvast taotlusvoorst.

Minu personaalne tegevuskava TULEKAHJU korral

- **Elektri peakaitse asukoht:** _____
- **Gaasikraani/kütteseadme sulgemise koht:** _____
- **Esmased tulekustutusvahendid asuvad:** _____

- **Esimene asi, mille ma hoonest välja toon (prioriteet nr 1, 2, 3):** _____

- **Kuhu ma evakueeritud asjad ajutiselt paigutan (kuiv ja turvaline koht):** _____

- **Märkused (nt naabri kontakt, kellel on ligipääs/võti):** _____

3. Üleujutus, toruleke, kustutusvesi

Vesi kahjustab mälestise puitkonstruktsioone, arhiive ja maale väga kiiresti. Hallitus võib tekkida juba 48 tunni jooksul.

Kiired sammud

- Peata vee juurdevool (sulge peakraan), sulge õnnetuse tagajärjel tekkinud avaused.
- Tõsta esemed põrandalt kõrgemale (alusta arhiividest, tekstiilidest, mööblist).
- Eemalda seisev vesi ja lahtine praht (pumbad, ämbrid, märgimur).
- Taga ventilatsioon, kuid väldi liiga kiiret ja kõrgel temperatuuril kuivatamist (ajalooline puit võib lõhki kuivada).

"Ära tee!" hoiatused

- Ära kasuta liigset kuumust – paekivi ja ajalooline tellis võivad kiirel kuumutamisel mureneda või soolasid pinnale tuua.
- Ära sulge hoonet – hallituse oht tekib tundidega suletud ja niiskes ruumis.
- Ära eemalda detaile ilma märgistamata – iga lahtine kivi või liist on osa mälestisest.

Järgmised sammud peale kriisi raugemist

- MUKS §45 alusel koostab Muinsuskaitseameti spetsialist kahjustada saanud eseme konserveerimiseks või restaureerimiseks tegevuskava või hooldusjuhendi.
- Muinsuskaitseametist on võimalik koheselt taotleda toetust konserveerimis- või restaureerimistööde teostamiseks jooksvast taotlusvoorst.

Minu personaalne tegevuskava VEEKAHJUSTUSE korral

- Vee peakraani täpne asukoht: _____
- Kust ma saan kiiresti veepumba või märgimuri: _____
- Olen ettevalmistunud ja tean kus on materjalid ja tööriistad (kattekiled, teip, redel, saag, haamer...): _____
- Madalad kohad (kelder/tuba), kuhu vesi esimesena koguneb: _____
- Esemed, mis tuleb esimesena märjast ruumist välja viia: _____
- Märkused (nt niiskusekogujate asukoht või rendifirma kontakt): _____

4. Torm ja loodusjõud

Tormi peamine oht on "auk" hoone kesta (katuses; avad nagu ukse, aknad ja luugid), mis laseb sisse vihma, lume ja tuule.

Kiired sammud

- Kata purunenud aknad või katusaugud ajutiselt (kile, koormakatted).
- Kontrolli üle vihmaveesüsteemid, et niiskus ei satuks konstruktsioonidesse.
- Eemalda murdunud oksad, mis ohustavad hoonet või elektriliine.
- Oota tormi vaibumist – katusele ronimine tormi ajal on eluohtlik.
- Märgista ja piira ala, kus on oht varisemisohtlikele katusekividele, korstnakividele või räästadetailidele.
- Korja kokku kõik hoone küljest kukkunud detailid (kivilaastud, sepised, aknaosad, karniisid). Isegi kui need tunduvad purunenuna, on need olulised eeskujud taastamisel.
- Tee fotod kahjustustest enne ajutiste katete paigaldamist (vajalik kindlustusfirma ja Muinsuskaitseameti jaoks).
- Kontrolli, kas tormituul on lahti raputanud karniisikive – need võivad kukkuda alles päevi hiljem.
- Sulge sissepääs territooriumile, nt parki kuniks on kontrollitud "rippuvate okste" (tormimurd, mis on jäänud võrasse kinni) ja ebastabiilsete puude seisukord.
- Skulptuurid ja detailid – kui torm on kukutanud puid skulptuuridele, pinkidele või piiretele, kata purunenud osad (eriti paekivi ja marmor) kilega, et vältida vee ja külma ligipääsu värsketele murdekohtadele.
- Märgistamine – kui torm on laiali paisanud skulptuuride osi või pargirajatiste detaile, märgista nende asukoht (nt lipikutega) enne nende liigutamist. See aitab hiljem taastada originaalkompositsiooni.

“Ära tee!” hoiatused

- Ära viska midagi ära – isegi purunenud keraamiline katusekivi või vana klaasikild võib anda infot materjali täpse tüübi ja vanuse kohta.
- Ära kasuta sobimatuid asendusmaterjale – ära löö aknaraame laudadega kinni viisil, mis lõhub ajaloolist puitu või värvikihti. Kasuta kruvide asemel võimalusel pitskruvisid või kergemaid kinnitusi.
- Ära roni varisemisohtlikule katusele – mälestiste konstruktsioonid võivad pärast tormi olla ettearvamatult nõrgestatud.
- Ära kiirusta käändude väljajuurimisega – kui ajaloolises pargis murdus puu, võib selle juurestik hoida endas arheoloogilist kihti või olla seotud müüritisega. Konsulteeri enne rasketehnikaga sekkumist.
- Ära lõika murdunud puitu skulptuuri kohal – puidu eemaldamisel skulptuuridelt või väikevormidelt kasuta tõstukeid, mitte ära lase puul "maha veereda", mis tekitaks täiendavaid hõõrdekahjustusi.
- Ära kasuta metallist rehasid või labidaid purunenud detailide juures - need võivad jätta kivile või metallile sügavaid kriime.

Järgmised sammud peale kriisi raugemist

- Avariitööde luba – konsulteerida Muinsuskaitseameti maakonnanõunikuga – paljudel juhtudel on avariitööd lubatud lihtsustatud korras, kuid ametlik teavitamine on kohustuslik.
- Pargi dendroloogiline hinnang – kutsu arborist või pargiekspert, et hinnata, kas murdunud ajaloolist puud on võimalik "päästa" (nt tagasilõikuse teel) või tuleb see asendada.
- Hinnapakkumised spetsialistidelt – tormikahjude likvideerimisel mälestisel tohib kasutada vastava pädevusega ettevõtteid.
- Kiviskulptuuride puhastamine – kui torm on määrinud skulptuurid pori või mudaga, ära kasuta survepesu. See surub mustuse kivi pooridesse. Kiviskulptuure pestakse puhtaks vee ja pehme harjaga
- Väravad ja piirded – kontrolli tormi järel ajalooliste piirdemüüride vertikaalsust – tugev tuul võib olla kallutanud puid, mis on omakorda lükanud paigast müüritise.
- Asendusistutuste plaan – kui hävis ajaloolise allee osa, koosta plaan sama liigi ja samade istutusvahedega taastamiseks.
- Telli või lase koostada restaureerimistööde tegevuskava.

Minu personaalne tegevuskava TORMI korral

- **Kus ma hoian varuks koormakatteid ja kilet:**

- **Kes on usaldusväärne katuseparandaja/tõstukiomanik, kellele helistada:**

- **Kõige nõrgem koht katusel/fassaadil, mida kontrollida:**

- **Ennetavalt kontrollin kas luugid, ukSED, aknad on suletud:**

Märkused:

5. Inimtekkelised ohud

Siia kuuluvad nii sissemurdmised, vandalism kui ka olukorrad, kus piirkonnas on rahutused või sõjaline konflikt.

Eestis on kultuuriväärtuste kaitse relvakonflikti korral reguleeritud Haagi konventsiooniga. Sinul kui omanikul on õigus ja kohustus taotleda Muinsuskaitseametilt kultuuriväärtuse tähist, mis on rahvusvaheline märk sellest, et hoone ei ole sõjaline sihtmärk.

Kiired sammud

- Varguse või vandalismi korral – ära puutu sündmuskohta! Kutsu politsei ja teavita koheselt Muinsuskaitseametit. Fikseeri olukord fotodega distantilt.
- Graffiti eemaldamine – vandalismi (graffiti) puhul on oluline kiire tegutsemine, kuid ainult õigete meetoditega.
- Sõjalise ohu korral – varju ise ja evakueeri väärtuslikud vallasasjad turvalisemasse asukohta (nt peida hoone sees või teisalda eelnevalt ettevalmistatud kohta). Teisalda eelnevalt koostatud nimekirja alusel kõige väärtuslikumad ja kergemini liigutatavad detailid (ikonostaasid, lühtrid, skulptuurid, perekonnavara) turvalisse hoiukohta või peidikusse. Akende purunemise (plahvatuslaine) kaitseks kleebi klaasidele ristamisi teip või paigalda akende siseküljele killukaitsekiled. Ajalooliste vitraažide puhul kasuta puidust (OSB, vineer, laud) väliseid kaitsekilpe.
- Tulekahjuoht (süütepudelid jms) – eemalda hoone vahetust lähedusest kõik kergestisüttiv (puitmaterjal, prügi, kuiv taimestik).
- Sissetungi tõkestamine – kasuta ajalooliste uste ja akende tugevdamiseks meetodeid, mis ei kahjusta originaaldetaile (nt sisemised lisariivid, mitte uued augud välisküljel).

“Ära tee!” hoiatused

- Ära puhasta graffiti suvaliste lahustitega – paekivi, tellis ja ajalooline krohv on poorsed. Valed kemikaalid võivad lükata värvipigmenti sügavale kivi sisse või tekitada püsivaid laike (OSA IV).
- Ära avalikusta turvameetmeid ega enda eemalolekut – ära jaga sotsiaalmeedias või avalikult fotosid oma puhkusereisilt, kodustest "peidikutest" või spetsiifilistest hoone turvasüsteemidest.
- Ära jäta väärtuslikke detaile nähtavale – kui hoone on tühjalt seisev, kata väärtuslikud karniisid, ahjud või skulptuurid laudadega, et need ei riivaks juhusliku sissetungija silma.

Järgmised sammud peale kriisi raugemist

- Digitaalne inventuur – veendu, et on olemas kõrge resolutsiooniga fotod ja mõõdistused kõigist väärtuslikest detailidest. See on ainus viis varastatud eseme leidmiseks või koopia tegemiseks.
- Naabrivalve ja kogukond – mälestise parim kaitse on kohalik inimene, kes märkab võõrast liikumist.
- Muinsuskaitsejärelevalve – iga vandalismiakti likvideerimine (isegi puhastus) kooskõlasta Muinsuskaitseametiga, et vältida mälestise edasist kahjustamist.

Minu personaalne tegevuskava RÜÜSTAMISE või KONFLIKTI korral:

- **Kust ma saan puitplaate (OSB/vineer) akende sulgemiseks ja kus ma neid hoian:**

—

- **Varjumiskoht või turvaline peidukoht inimestele ja lemmikutele, väärtuslikele väikeesemetele, esemetele:**

- **Naabrivalve või turvafirma kontakt:**

Märkused:

6. Küberoht

Küberoht ei tähenda ainult andmete vargust, vaid reaalselt füüsilist ohtu mälestisele. Kui hoone tehnosüsteemid (küte, valvesignalisatsioon, tulekustutussüsteem) on ühendatud internetti, on need haavatavad rünnakutele, mis võivad põhjustada hoone külmumist, üleujutust või tulekahju avastamata jäämist. Tehnosüsteemi rike (nt torude lõhkemine kütterikke tõttu) põhjustada **pöördumatut kahju ajaloolisele substantsile** (maalitud, puitkonstruktsioonid, krohv), mida ei ole võimalik algsel kujul taastada.

Tehnosüsteemide turvalisus

- **Kaugjuhtimine:** Kui hoone küttesüsteemi (nt soojussõlm) või ventilatsiooni juhitakse üle interneti, siis kas süsteemid (nt automaatne tulekahjusignalisatsioon - ATS) on võimelised töötama ja alarme edastama ka siis, kui internetiühendus katkeb või küberrünnaku tõttu maas on?
- Tee selgeks, kuidas ja kus on olemas juhendid, vahendid seadmete ümberlülitamiseks **käsijuhtimisele**.
- Hoone haldussüsteemid (küte, valve) ja külastajatele mõeldud avalik Wi-Fi peavad olema eraldatud erinevatesse võrkudesse.

Minu personaalne tegevuskava KÜBEROHU korral:

- Nimekirja millised seadmed töötavad üle interneti ja mida nad juhivad (katel, valvesüsteem, kaamerad, nutiarvestid):

- Kus ma hoian paroole ja kas olen tehaseseadistused muutnud? Oskan paroole vahetada :

- Kuidas toimivad süsteemid käsijuhtimisel (kus asuvad paberkandjal juhendid), kes oskab neid käidelda:

- Seadmete varutoide:

Märkused:

7. Keemiareostus

Nende ohtude puhul on suurim risk **sekundaarne kahjustus**: saasteainete sattumine hoone sisse ja imbumine ajaloolistesse materjalidesse.

Ennetavad meetmed ja alternatiivid:

- **Hoone hermetiseerimise plaan:** Sinul peab olema nimekiri kõigist ventilatsiooniavadest, pööninguluukidest ja vanadest ahjusiibritest, mida võimalik ja millised tuleb kiiresti sulgeda.
- Tea, millised pinnad on mälestises kõige imavamad (nt puhastamata paekivi või krohv). Need on saastele kõige tundlikumad.
- Hoida varuks tugevat kile ja teipi, et vajadusel katta kinni eriti väärtuslikud detailid (nt väliportaolid või skulptuurid), kui selleks on aega reageerida.

Tegevusjuhised kriisi hetkel:

Lülita välja ventilatsioon, et vältida õhu kaudu leviva saaste sissetõmbamist.

Sulge kõik aknad, uksed ja siibrid. Kasuta tihendamiseks ajutisi vahendeid (märg rätik ukse all jne).

Kui mälestise fassaad on saastunud, **ei tohi** seda tavalise veega pesta – vesi võib viia saasteained sügavamale kivi sisse. **Ära puhasta ise!** Oota eripuhastuse ekspertide ja Muinsuskaitseameti juhiseid.

Minu personaalne tegevuskava KEEMIAOHU korral:

- Nimekiri nimekiri kõigist ventilatsiooniavadest, pööninguluukidest ja vanadest ahjusiibritest, mis tuleb kiiresti sulgeda:

- Kus millised pinnad on kõige imavamad (nt puhastamata paekivi või krohv). Need on saastele kõige tundlikumad.

- Kuidas Keda teavitan ja kust saan abi, kes oskab keemiareostust käidelda:

Märkused:

8. Stabiliseerimine ja esmane "esmaabi" mälestisele

Kui vahetu oht on möödas, algab stabiliseerimine. **Ära kiirusta koristamise ega lammutamisega!**

"Esmaabi" kuldsed reeglid mälestise omanikule

1. **Vähem on rohkem.** Ära tee midagi, mis on pöördumatu (nt ära kasuta tsementmörti lubiseguga müüritisel või tugevaid liime ega ehitusvahtu).
2. **Säilita kõik tükid.** Iga kukkunud kivi, karniisitükk või puidukild on väärtuslik "doonormaterjal" või šabloon taastamisel.
3. **Aeglane on turvaline.** Ajaloolised materjalid on kohanenud sajandite jooksul teatud niiskusega. Järsk muutus (kuumus, kuivus) on neile ohtlikum kui mõõdukas niiskus.
4. **Konsulteerige enne "suurt remonti".** Esmaabi eesmärk on vaid stabiliseerimine. Päril parandustöid alusta alles pärast seda, kui emotsioonid on vaibunud ja spetsialist on andnud oma hinnangu ja tegutsemisjuhised.

Mälestise "Esmaabi" komplekt (nt lisa kriisivarude juurde)

Loe OSA III ja OSA IV erinevates situatsioonides võimalikud toimimismudeleid.

- **Hingav geotekstiil / kotiriie** (kivi ja krohvi katmiseks).
- **Pehmed kiilud ja puitklotsid** (toestamiseks).
- **Õhukuivati** (omal olemas või rentimise kontaktid valmis vaadatud).
- **Pehmed harjad ja tolmuimeja** (kuivaks puhastamiseks).
- **Kuivatamine.** Hoia õhk liikumas. Ära kasuta liiga tugevat kuumust ajaloolises interjööris.
- **Puhastamine.** Eemalda pori ja praht õrnalt. Ära kasuta tugevaid kemikaale ilma konservaatoriga nõu pidamata.

OSA III – Juhendmaterjalid

Sinu abimehed

Lisades toodud materjal on toodud kui näidismaterjal, mille vorm ja keerukuse aste ei ole Sulle kohustuslik just niisugusel kujul, kuid annab piisava ettekujutuse asjade ja olukordade käsitlemisest. Konkreetsetes olukorras tasub lähtuda oma vajadustest ja olemasolevast varast. Kui pead vajalikuks, siis võta aluseks või kasuta olemasolevaid vorme kohandades vastavalt enda vajadusele.

Sisukord

1.	<u>Lisa: Mälestise ennetava hoolduse kalender</u>	24
2.	<u>Lisa: Prioriteetsete vallasasjade tabel.</u>	27
3.	<u>Lisa: Kriisivarustuse miinimumnimekiri</u>	28
4.	<u>Lisa: Esmane kahjude dokumenteerimise vorm.</u>	32
5.	<u>Lisa: Kontaktide ja vastutusalade kaart</u>	33
6.	<u>Lisa: Kes mida teeb ja teab antud objektil</u>	37
7.	<u>Lisa: Operatiivkaart</u>	38
8.	<u>Lisa: EELK Kogudustele - Soovitused kriisideks valmistumiseks</u>	39
9.	<u>Lisa: Kriisiplaani ankeet (Muinsuskaitseameti näidis)</u>	44
10.	<u>Lisa: Lingid ja juhendmaterjalid</u>	46
11.	<u>Lisa: Kahjude dokumenteerimine objektil.</u>	47
12.	<u>Lisa: Riskimaatriks</u>	48
13.	<u>Lisa: Väärtuslike vallasasjade ja detailide evakuatsiooniplaan</u>	50
14.	<u>Lisa: Riiklik hädaolukord</u>	51
15.	<u>Lisa: Kriisikast – mälestise esmaabikomplekt</u>	52
16.	<u>Lisa: Sugulased, tuttavad, sõbrad</u>	55

1. Lisa: Mälestise ennetava hoolduse kalender

Eesmärk on ennetada kriise läbi korrapärase hoolduse ja kontrolli. Selles kalendris on fookus **kõige kriitilisematel** hooldustel, mis näiteks aitavad ära hoida tulekahju- ja veekahjustusi.

Märkused Sinule

- **Pidev tegevus.** Kui on koostatud muinsuskaitse eritingimused, siis tead juba päris palju. Igasugune uuringute alustamine, mis hõlmab konstruktsioonide avamist (nt ka kipsi eemaldamine seintelt), tuleb alati dokumenteerida (fotod ja märged kuupäevaga). See annab väärtuslikku infot tulevaste tööde jaoks.
- **Näide.** Kontrolli regulaarselt, et suitsuandurid töötavad (kvartaalne hoolduspäevik) ja et on ligipääs kõigile võtmekohtadele ning nad on seestpoolt avatavad (nt luugid, keldriuksed).
- **Spetsiifilised tegevused ehk erikontroll** (nt kirik või mõis).
 - Altariruum või kirikusaal. Jälgi puitdetailide "tolmamist" (üraskid) ja värvikihi koorumist. Niiskuse järsk muutus on siin suurim oht.
 - Arhiiviruum. Paigalda hüdroomeeter (niiskusemõõtja). Märgi näidud üles kord kuus.
- **Võtmed.** Veendu, et kriisikastis on olemas dublikaadid kõigist olulistest võtmetest ja et need on märgistatud.

Kuidas allolevat tabelit kasutada?

1. Kohanda. Lisa tabelisse oma mälestise spetsiifilised osad (nt "Purskkaevu talvine tühjendamine" või "Tornikiivri kontroll").
2. Määra vastutaja. Isegi kui oled üksi, pane kirja, kes ja millal kontrolli teeb.
3. Säilita ajalugu. Hoia täidetud ja allkirjastatud tabeleid mälestise passis või kriisimapis. See on parim tõestus hoolikast peremehest juhul, kui pead taotlema restaureerimistoetust või suhtlema kindlustusfirmaga. Ühtlasi annab see võimaluse hooldustegevusi järelkontrollida.

Aeg	Tegevusvaldkond	Konkreetne tegevus	Märkused ja tähelepanekud
Kvartaalne (jaan, aprill, juuli, okt)	Tuleohutus	Kontrolli suitsu- ja vinguanurite tööd (testnupp), vaheta akud. Kontrolli tulekustutite survet ja kehtivust.	
Kvartaalne	Ligipääsetavus	Kontrolli, kas kõik evakuatsiooniteed, luugid ja keldriuksed on seestpoolt avatavad. Õlita lukke ja uksehingi.	

Aeg	Tegevusvaldkond	Konkreetne tegevus	Märkused ja tähelepanekud
Kevad (pärast lume sulamist)	Katus ja räästad	Puhasta rennid, neelud ja torud prahist. Kas talvine jää on katusekatet või liitekohti kahjustanud.	
Kevad	Vundament ja vesi	Veendu, et sulavesi voolab hoonest eemale. Kontrolli keldrit.	
Suvi (kuiv periood)	Kunstivarad	Kontrolli altariruumi, maale ja skulptuure (hallitus, koitõrje, uued praod puidus).	
Suvi	Pargi hooldus	Arboristi kontroll. Tuvasta ohtlikud "rippuvad" oksad ja tormiohtlikud puud hoone vahetus läheduses.	
Sügis (enne vihasid)	Vihmaveesüsteemid	KRIITILINE! Eemalda lehed rennidest. Kontrolli, et vesi ei voolaks mööda ajaloolist fassaadi või müüritist.	
Sügis	Tehnosüsteemid	Korstnapühkija visiit. Kontrolli elektrikilbi ja juhtmete seisukorda (näriliste kahjustused pööningul ja keldris!).	
Talv (kütteperiood)	Sisekliima	Arhiiv või muuseum. Kontrolli niiskustaset (ideaalne 45-55% RH). Liiga kuiv õhk kahjustab puitu ja maale.	
Talv	Lumi ja jää	Eemalda liigne lumekoormus	

Aeg	Tegevusvaldkond	Konkreetne tegevus	Märkused ja tähelepanekud

NÄIDIS. Mälestise hoolduse ja vaatluse päevik

Mälestise nimi ja aadress: _____

Vastutav isik/omanik: _____

Kuupäev	Teostatud kontroll või töö (viide kalendriale)	Märgatud muutused (praod, niiskus, üraskid, lahtine värv jm)	Teostatud tegevus või vajadus edasiseks (nt kutsu ekspert)	Foto nr viide failile	Allkiri
02.04.25	Kevadine katuse ja rennide kontroll	Läänepoolne vihmaveetoru ummistunud lehtedest. Korstna ümbert plekk veidi lahti.	Puhastatud. Korstnapleki parandus tellitud (OÜ Katusabi).	IMG_0012-15	

Juhised päeviku täitmiseks

- Ole järjepidev.** Täida päevikut vähemalt kord poolaastas isegi kui midagi halba ei juhtunud. Märga "Kõik korras" on samuti oluline info.
- Kirjelda täpselt.** Ära piirdu märkega "sein on märg". Kirjuta: "Lääneseina nurk, u 1m kõrgusel põrandast, niiskuslaik u 30 cm läbimõõduga pärast tugevat vihma".
- Konstruksioonide avamine.** Kui eemaldad remondi käigus hilisemaid kihte (nt vana tapeeti, kipsplaati), tee siia märga: "Avati elutoa idasein, palgi seisukord hea, leiti vana maalingu fragment".
- Ekspertide visiidid.** Pane kirja kõik Muinsuskaitseameti maakonnanõuniku, konservaatorite ja restauraatorite visiidid ning nende antud suulised soovitusel.
- Fotod.** Hoia fotosid kaustades, mis vastavad päeviku kuupäevadele. Foto on parim tõestusmaterjal mälestise seisukorra dünaamikast.

Miks see päevik on kasulik?

- Toetuste taotlemisel.** Muinsuskaitseamet näeb, et oled hoolas peremees, kes tegeleb ennetusega.
- Kindlustusjuhtumi korral.** Sa saad tõestada, et hoone oli hooldatud ja kahju ei tekkinud lohakusest.
- Ajaloolise väärtuse hoidmisel.** See päevik muutub aja jooksul mälestise ajaloo osaks (nagu ajalooline ehituspäevik).

2. Lisa: Prioriteetsete vallasasjade tabel.

Kriisikasti info-osa kõige olulisem leht. See on koostatud põhimõttel, et isegi võõras inimene (näiteks päästja või appi tulnud naaber) saaks selle põhjal aru, mis on hoones kõige väärtuslikum ja kuhu see toimetada tuleb. **Eesmärk on teada täpselt, milline ese on prioriteetne ja kus see asub.**

Märkus Sinule! Täida see tabel "kohe". Hoia tabeli juures ka fotosid esemetest. Prioriteet 1 on ese, mille hävimine on mälestise või pere ajaloo jaoks korvamatu kaotus.

Prioriteet	Eseme nimetus / Kirjeldus	Foto viide	Täpne asukoht hoones	Päästmisjuhised (nt tõsta hingedelt, vajab 2 inimest, kruvi lahti)	Kuhu evakueerida? (sihtkoht)
P1 (KRIITILINE)	Kiriku altaririst / Perepiibel	Foto 1	Peasaal, idasein / Kabinet, seif	Võta kapist, määsi pehmendusse. Kerge.	Kriisikast nr 1 Omaniku auto
P1 (KRIITILINE)	Barokne portreemaal	Foto 2	Saal, kaminapealne	Tõsta seinalt. Ära puutu lõuendit!	Naabertalu kuiv ait
P2 (VÄGA OLULINE)	Lauahõbeda komplekt	Foto 3	Söögituba, puhvetkapi alumine sahtel	Haara sahtliga või kasuta kotti.	Kriisikast nr 2
P2 (VÄGA OLULINE)	Ajalooline arhiivikast	Foto 4	Pööning, trepi kõrval	Raske! Vajab kahte inimest.	Lähim raamatukogu
P3 (OLULINE)	Antiikne toolikomplekt	Foto 5	Söögituba	Kata tulekindla tekiga, kui välja ei jõua viia.	Jääb kohale (kaitstult)
P3 (OLULINE)	Kroonlühter	Foto 6	Saali lagi	Lase vintsiga alla (kui on aega).	Saali põrand (kaitstult)

Juhised tabeli kasutamiseks kriisi ajal

Prioriteet 1. Need asjad päästetakse esimesena, isegi kui aega on vaid minuteid. Tavaliselt on need väikesed, kergesti liigutatavad ja asendamatud (dokumendid, reliikviad, väikekunst).

Prioriteet 2, Päästetakse siis, kui esmane oht on möödas ja aega on rohkem. Nõuavad sageli rohkem kui ühte inimest või spetsiifilist pakendamist.

Prioriteet 3. Kui evakueerimine on võimatu, siis märgista nende asukoht päästjatele või kata need kohapeal **tuletõkkekanga/geotekstiiliga**.

- **Märgistamine.** Võimalusel pane esemete tagaküljele või riuli servale väike **kleebis**, mis vastab P1 prioriteedile. See aitab päästjatel pimedas ja suitsus valikut teha.
- **Võtmed.** Kui ese on kapis või seifis, peab selle tabeli juures olema märg: "**Võtmed asuvad kriisikasti võtmekimbus nr. X**".
- **Dokumentatsioon.** Tee sellest tabelist foto oma telefoni ja saada see ka lähedasele usaldusisikule, kes ei viibi hoones.

3. Lisa: Kriisivarustuse miinimumnimekiri

Eesmärk on kontrollida, kas hädavajalikud töövahendid ja materjalivaru on mälestise juures olemas ning kus asuvad.

Isiklikud kodused ja evakuatsioonivarud. Link:

[https://naiskodukaitse.ee/Kodused ja evakuatsioonivarud 3684](https://naiskodukaitse.ee/Kodused_ja_evakuatsioonivarud_3684)

"Esimene tund määrab mälestise saatuse."

Sinu ülesanne ei ole mälestist "ära parandada", vaid peatada kahjustuste süvenemine. Kasuta ainult meetodeid, mis on tagasipööratavad. Kui kahtled, tähista ese, piira oht ja oota spetsialisti.

Mälestise omaniku või haldaja kriisivarustus peab olema komplekteeritud nii, et see kataks nii hoone konstruktsioonide, pargi kui ka sisemiste kunstiväärtuste (raamatud, maalid, mööbel) esmase kaitse.

Siin on süstematiseeritud nimekiri tööriistadest ja abivahenditest, mis võiksid olla Sinu "kriisikastis".

Kriisivarustuse, tööriistade ja vahendite koondnimekiri

I. Konstruktsioonide ja hoone kaitse

- **Tuletõkkekangas (nt TAMREX TA TG 1000/FH).** Klaaskiudkangas liikumatute väärtuslike esemete (kantslid, orelid, suured kapid) kaitsmiseks tule ja sädemete eest.
- **Akudrell, varuakud ja kruvid.** Kiireks ja turvaliseks kinnitamiseks (püsivad paremini kui naelad).
- **Hingav geotekstiil.** Kivi- ja krohvipindade katmiseks (laseb niiskusel välja aurata).
- **Koormarihmad ja pitskruvid.** Detailide kinnitamiseks ilma ajaloolist pinda puurimata.
- **Koormakatted (tugevdatud servadega).** Erinevad suurused (nt 4x6m ja 6x10m) katuseaukude või purunenud akende kiireks katmiseks.
- **Ehituskile (rullis).** Aknaavade ajutiseks sulgemiseks ja siseväärtuste katmiseks lekete korral.
- **Tugev kleeplint (Duct tape).** Kilede kiireks ühendamiseks.
- **Puitliistud ja kruvid.** Kilede ja katete fikseerimiseks (naelte asemel, et vähendada vibratsiooni ja kahju ajaloolisele puidule).
- **Sõrgkang ja haamer.** Vajalikud rusude eemaldamiseks või avariitoestuse paigaldamiseks.

II. Kunstiväärtuste ja kogude "Esmaabipakett"

- **Pehmed puuvillased ja nitriitkindad.** Maalide, paberi ja metalli käsitlemiseks.
- **Happevaba siidipaber ja vahapaber.** Lahtise värvikihi (maalid) või spooni (mööbel) fikseerimiseks ja kaitsmiseks.
- **Imav valge paber (ilma trükita).** Märgade raamatute ja tekstiilide vahele kuivatamiseks.
- **Happevaba papp/Kapa-plaat.** Maalide tagakülje kaitseks ja toestamiseks.

- **Plastikust virnastatavad kastid.** Raamatute ja pisiesemete kiireks evakueerimiseks (pappkastid märguvad ja lagunevad).
- **Vahapaber või happevaba paber.** Lahtise spooni või värvikihi katmiseks kuivamise ajal.
- **Toidukile ja külmutuskotid.** Märgade haruldaste raamatute ühekaupa pakkimiseks enne sügavkülmutamist.
- **Pehmed pintsliid.** Tahma ja tolmu eemaldamiseks ilma pinda kriimustamata.

III. Puhastus ja stabiliseerimine

- **Professionaalne õhukuivati.** Niiskustaseme kontrolli all hoidmiseks (peatab hallituse).
- **Ventilaatorid.** Õhuringluse tagamiseks märgades ruumides.
- **HEPA-filtriga tolmuimeja.** Tahma ja hallituseostete ohutuks eemaldamiseks.
- **Pehmed svammid ja mikrokiudlapid.** Vee "tupsutamiseks" puitpindadelt.

IV. Isikukaitse ja märgistamine

- **Piirkonna kaart** paberkandjal.
- **Pealambid ja varuakud.** Tööks valguseta tingimustes.
- **Respiraatorid (FFP2/FFP3).** Kaitseks hallituse ja põlemisjääkide eest.
- **Veekindlad markerid ja sildid.** "Päästa esimesena!" märgistuste ja evakuatsiooninimekirjade jaoks. Kukkunud detailide märgistamiseks (kust pärineb?) ja evakueeritud kastide sisu märkimiseks.
- **Kiiver ja helkurvest.** Ohutuse tagamiseks tormijärgsel objektil.
- **Tugevad töökindad.** Kaitseks klaasikildude ja rusude eest.
- **Ere piirdelint** Ohuala märgistamiseks (nt varisemisohhtlik karniis või puu).
- **Möödulint ja joonlaud.** Kahjustuste fikseerimiseks.
- **Varu-akupank, päikesepaneelid.** Et telefon/kaamera püsiks laetuna olukorra fotografeerimiseks.

V. "Esmaabi" erivahendid

- **Hingav geotekstiil või kotiriie.** Kivi ja krohvi katmiseks (laseb niiskusel välja aurata, erinevalt kilest).
- **Puitkiilud, rihmad ja -klotsid.** Mööbli maast lahti tõstmiseks või konstruktsioonide stabiliseerimiseks.

Soovitus

Kogu see varustus peaks asuma ühes märgistatud kohas (kriisikapis või -kastis), mis on kergesti ligipääsetav ka siis, kui elekter puudub. Kontrolli akude ja seadmete seisukorda vähemalt kord aastas.

Näidis:

Alajaotus	Pos	Varustus / Materjal	Otstarve ja kasutusala	Miimumkogus	Asukoht
HOONED JA PARK		Hingav geotekstiil	Märgade paekivimüüride, krohvipindade ja pargiskulptuuride katmine (laseb kuivada).	1 rull (u 50m ²)	
		Koormakatted ja pingutusrihmad	Katuseaukude, purunenud akende ja tormimurru kiireks sulgemiseks.	3 katet (erinevad suurused)	
		Ehituskile ja tugev teip (Duct tape)	Aknaavade ja uste ajutine tihendamine; siseväärtuste katmine lekete korral.	1 rull kilet / 3 rulli teipi	
		Mootorsaag			
		Generaator ja varuküte (liitrit)			
KUNST (Maalid, skulptuurid)		Tuletöökangas (TG 1000/FH)	Liikumata kunstiteoste (altarid, suured raamitud maalid) kaitsmine kuumuse ja sädemete eest.	2-4 suurt lina	
		Happevaba siidipaber / Jaapani paber	Lahtise värvikihi fikseerimine maalidel; pindade eraldamine transportimisel.	1 pakk / rull	
		Pehmed pintsliid ja pirnipump	Tahma ja peene tolmu ohutu eemaldamine maalingutelt ja skulptuuridelt pinda puutumata.	2 pintsliid / 1 pump	

Alajaotus	Pos	Varustus / Materjal	Otstarve ja kasutusala	Miimumkogus	Asukoht
KOGUD (Raamatud, mööbel)		Valge imav paber (ilma trükita)	Märgade raamatulehtede vahele panemiseks (peatab lehtede kokkukleepumise).	5-10 rulli/pakki	
		Plastikust virnastatavad kastid	Raamatute, arhiivimaterjalide ja väikeesemete kiireks evakueerimiseks.	10 kasti	
		Toidukile ja külmutuskotid	Märgade haruldaste raamatute pakkimine enne sügavkülma toimetamist (peatab hallituse).	2 rulli / 1 pakk kotte	
		Transpordikäru			

4. Lisa: Esmane kahjude dokumenteerimise vorm.

Eesmärk on fikseerida olukord enne taastamist või koristamist (Kindlustusfirmale ja Muinsuskaitseametile).

Kuupäev ja kellaaeg: _____

Sündmuse kirjeldus (mis juhtus): _____

Kahjustatud osad (tee märged ja lisa foto nr):

- ☐ Katus/konstruksioon (Foto nr: _____)
- ☐ Aknad/uksed (Foto nr: _____)
- ☐ Siseviimistlus/maalingud (Foto nr: _____)
- ☐ Vallasvara/kunst/kogud (Foto nr: _____)

Esmased tehtud päästetööd: _____

5. Lisa: Kontaktide ja vastutusalade kaart

KONTAKT	TELEFON	KODULEHT / e-mail
MINU: _____		
HÄDAABI (PÄÄSTEAMET, POLITSEI)	112	www.Päästeamet.ee
KOONDATUD INFOMATERJAL		www.naiskodukaitse.ee www.olevalmis.ee
RIIGIINFOTELEFON	1247	
ELEKTRILEVI RIKKED	1343	
PEREARSTI NÕUANDETELEFON	1220	
EMOTSIONAALNE TUGI, HINGEHOID	116123	
LASTEABI	116111	
MINU KATUSORGNISATSIOON		
MUINSUSKAITSENÕUNIK		https://www.muinsuskaitseamet.ee/kontakt
PIIRKONNA KONSTAABEL		
KOV KRIISJUHT		
PIIRKONNA KONTAKTISIK		
KOHALIK TULETÕRJESELTS		
ABIKAASA / ELUKAASLANE / kontaktisik		
KINDLUSTUSFIRMA		
Transpordi OMANIK		

Suurte tormide, üleujutuste või laiaulatuslike voolukatkestuste korral on 112 liinid ülekoormatud või sidevõrgud maas. Sellisel juhul sõltub mälestise saatus **kohalikust võrgustikust ja kogukonna abist.**

"Kui 112 ei vasta või võrk on maas", et teada, kuidas toimida isolatsioonis.

Täiendus kontaktidele - tegutsemine sidekriisi korral

KONTAKT	ASUKOHT / INFO	MÄRKUSED
KOHALIK VABATAHTLIK PÄÄSTE	(Lisa lähima komando nimi)	Neil on sageli kohapealne võimekus ja nad tunnevad piirkonda.
KOGUKONNA KOGUNEMISPUNKT	(Nt kohalik kool, rahvamaja või kirik)	Kus on olemas autonoomne elekter, raadioside ja asjakohane info.
RAADIOJAAM: VIKERRADIO	Sagedus: (lisa piirkondlik sagedus)	Riiklik infokanal, mis töötab ka siis, kui internet ja mobiilside on maas (kasuta patareitoitega raadiot).
KOHALIK KRIISIJUHT	Kanal mida kasutatakse	Jahimeeste side vm
SIDEMEES	Inimene, kes vastavalt eelnevatele kokkulepetele suhtleb vahetult	

Juhised sidekatkestuse puhuks

1. **Kasuta "Naabrivalvet".** Kui telefon ei tööta, on Sinu lähim abi naaber. Leppige eelnevalt kokku märguanne (nt teatud värvi riie väraval või valgussignaal), mis tähistab abi vajadust.
2. **Sõnumid vs kõned.** Kui võrk on nõrk, proovi saata SMS-e. Need liiguvad läbi süsteemi ka siis, kui häälkõneks pole piisavalt mahtu.
3. **Vabatahtlikud päästjad.** Hoiu oma mälestise kriisikastis kohaliku vabatahtliku päästekomando pealiku otsenumbrit. Nad on sageli kiiremini kättesaadavad ja paindlikumad kui riiklik süsteem suurkriisi ajal.
4. **Raadio on Sinu infoallikas.** Hoiu kriisikastis alati patareitoitega raadiot ja varupatareisid. Vikerraadio kaudu edastatakse ametlikke juhiseid ja ohuteavitusi.
5. **Muinsuskaitse usaldusisik.** Kui Sul on piirkonnas teisi mälestise omanikke, looge oma "kriisigrupp". Kui ühel on tehnika (nt generaator või pump) ja teisel on tööjõud, saate üksteist aidata ilma riiklikku abi ootamata, **Sinu vara päästmiseks ei pruugi kolmandatel osapooltel olla jõudu, aega ega vahendeid abi osutamiseks lähiajal.**

Sidekatkestuse korral on suurim risk jääda isolatsiooni olukorras, kus hoone või kogud vajavad kiiret abi. Tavaline mobiilside ja internet sõltuvad maapealsetest mastidest ja elektritoitest, mis on suurkriiside (tormid, küberrünnakud, sõjaline konflikt) ajal esimesed katkejad.

Ülevaade sõltumatutest sidekanalitest ja nende rakendatavusest

1. Satelliitside (Kõige töökindlam, aga kulukas)

Satelliitside ei sõltu maapealsetest mastidest, vaid suhtleb otse orbiidil olevate satelliitidega.

- **Starlink (SpaceX).** Pakub kiiret interneti ja Wi-Fi kõnesid.
 - *Plussid:* Väga kiire, võimaldab saata fotosid kahjustustest konservaatoritele.
 - *Miinus:* Vajab elektrit (generaatorit/akut) ja selget vaadet taevale.
- **Satelliittelefonid (Iridium, Inmarsat).** Klassikalised "antenniga" telefonid.
 - *Plussid:* Töötab igal pool maailmas, aku kestab kaua.
 - *Miinus:* Seade ja kõneminut on kallid; siseruumides ei tööta (vajab vaadet taevale).
- **Satelliit-sõnumisaatjad (nt Garmin inReach).** Nutitelefoniga ühilduvad seadmed, mis saadavad tekstisõnumeid ja GPS-koordinaate.
 - *Plussid:* Odavam kui telefon, võimaldab küsida abi või saata teate "Minuga ja mälestisega on kõik korras".

2. Raadioside (Lokaalne ja tasuta)

Kui mobiilivõrk on maas, on raadio ainus viis suhelda naabrite või kohaliku päästega.

- **CB-raadio (Citizen's Band).** Vabakasutuses olev lühilainejaam (autodes ja kodudes).
 - *Kasutus:* Hea suhtlemiseks lähimate talude või autojuhtidega (raadius kuni 15–30 km).
- **PMR446 (Käsiraadiosaatjad).** Käes kantavad "walkie-talkie'd".
 - *Kasutus:* Sobib mälestise kompleksi siseseks suhtluseks (omaniku ja pargivahi vahel) või lähinaabritega (raadius 1–5 km).
- **Raadioamatöörside.** Vajab litsentsi, kuid on suurkriiside ajal kõige võimekam võrgustik, mis suudab saata infot üle Eesti ja isegi piiri taha.

3. Mesh-võrgud (Nutitelefonide "uus elu")

Need on äpid (nt **Briar** või **Bridgefy**), mis ei vaja interneti ega mobiililevi.

- **Kuidas töötab?** Telefonid loovad üksteisega Bluetoothi või Wi-Fi kaudu otseside ahela. Sõnum "hüppab" ühelt telefonilt teisele, kuni jõuab saajani.
- **Plussid:** Tasuta.
- **Miinus:** Töötab vaid siis, kui piirkonnas on piisavalt palju kasutajaid (u 100 m raadiuses).

Vahend	Maksumus	Millal kasutada?
Patareitoitega raadio	Madal (20–50€)	Hädavajalik! Riikliku info vastuvõtmiseks (Vikerraadio).
PMR saatjad (komplekt)	Keskmine (50–150€)	Suhtlemiseks abiandjatega mälestise territooriumil.
Garmin inReach või Starlink	Kõrge (300€+)	Kui mälestis on isoleeritud ja side on elutähtis (nt saartel, metsade sügavuses).
Offline kaardid (Maps.me / Google)	Tasuta	Laadi alla oma piirkonna kaart, et leida tee kogunemispunkti ilma internetita.

NB! PABERKANDJAL PIIRKONA KAART, ATLAS JA KOMPASS PEAB SUL NIIKUINII OLEMAS OLEMA!

6. Lisa: Kes mida teeb ja teab antud objektil (kirikus, rehetares, aidas ...)

Kes mida teeb ja teab						
HOONE: _____						
	Roll	Teab	Teeb	Kontakt	Piirangud	Märkused
Nimi	vaimulik	Prioriteetide nimekirja; evakuatsioonivarustuse asukohta	Evakueerib tabernaaklist sakramentidega seotud esemed ja altaril olevad väärisesemed		SA ametikoht – võib olla mobiliseeritud	
Teine Nimi	juhatuse esimees	peakaitsme asukohta; soojasõlme loogikat; evakuatsioonivarustuse asukohta				
Kolmas Nimi	sekretär	Prioriteetide nimekirja; evakuatsioonivarustuse asukohta	korraldab info liikumist		Ei jaksa tõsta raskeid asju	
Neljas Nimi	Vabatahtlik1	peakaitsme asukohta; soojasõlme loogikat; evakuatsioonivarustuse asukohta				
	Vabatahtlik2	Omab liiklusvahendi juhtimise õigust; teab masinate asukohti				
	Vabatahtlik3	Oskab käsitleda erinevaid käsi-ja elektritööriistu; juhendab kolimisel pakendamistöid				

7. Lisa: Operatiivkaart

Link: [PÄÄSTEAMET](#)

HOONE OPERATIIVKAART	
Ehitise aadress	
Versiooni nr (viimase muutmise kuupäev, aasta)	
Ehitise kasutusotstarve	
Ehitises paiknevate erinevate ruumide kasutusviisid ja asukoht hoones	
Korruste arv	
Kõrgus maapinnast	
Tuleohutuse klass	
Automaatse tulekahjusignalisatsioonisüsteemi keskseadme asukoht	
Suitsutõrje käivitustase	
Ehitisesisese tuletõrjeveevärk	
Ehitisesisese tuletõrjeveevärgi välistoide	
Kuivtõusutoru	
Sprinklersüsteem	
Sprinklersüsteemi välistoide	
Tuletõrjelift	
Lähima tuletõrje veevõtukoha kaugus, aadress	
Evakueeritavate kogunemispunkti asukoht	
Hoone elektritoide	
Lisaohud	
Muud täpsustused	
Ehitise kontaktisik	
Kaitsmist vajavad väärtuslikud esemed/seadmed ning nende asukoht	

8. Lisa: EELK Kogudustele - Soovitused kriisideks valmistumiseks

Alljärgnev juhend ühtib suuresti Siseministeeriumi ootustega kirikutele ja on koostatud eesmärgiga tõsta koguduste kriisivalmidust ning tugevdada nende rolli kogukondade toetamisel kriisiolukordades.

[illegible]

veekindlaid kaste, tugevaid kilekotte vmt)? Koostage võimalikult selge tegevusplaan ka muudeks kriisiolukordadeks, mis võivad just teie koguduse spetsiifikat arvestades olulised olla, määraates konkreetsed rollid ja vastutajad. Valminud plaanid printige välja, varustage kõigi asjaosaliste telefoninumbritega ja säilitage kohas, kus asjaosalistel on neid lihtne leida, kuid maksimaalselt välistatud on nende sattumine võõraste kätte. Tutvuge oma piirkonna kohalike omavalitsuste ja teiste asutuste kriisiplaanidega ja tutvustage neile oma koguduse kriisiplaane. Viige oma koguduse ja KOV-i kriisiplaanid kooskõlla.	• • • • • • • • • • • • • •
2. Kriisimeeskondade moodustamine ja koolitamine Moodustage koguduse juurde kriisimeeskonnad, kellele määratakse konkreetsed ülesanded ja vastutusvaldkonnad eelmises punktis tuvastatud ohtudele reageerimiseks. Julgustage kriisimeeskonna liikmeid osalema kriisideks valmisoleku ja kriisiohje teemalistel koolitustel.	• • • • • • • • •
3. Autonoomse toimimise tagamine Looge eeldused, et kogudus saaks autonoomselt toimida vähemalt 7 ööpäeva igal aastaajal. Mõelge läbi ruumide küte, valgustus jm olukorras, kus terves teie piirkonnas pole võimalik kasutada võrguelektrit. Varuge vajalikud ressursid, sealhulgas toit, joogivesi ja esmased meditsiinitarbed inimestele, kes peavad kriisiolukorras koguduse tööd korraldama.	• • • • • • • • • •
4. Evakuatsiooni- ja varjumiskohtade loomine Mõelge läbi, kas teie kogudusel on ruume, mida saab kasutada evakuatsioonikohtadena. Kui on, siis teatage oma KOV-i elanikkonnakaitse spetsialistile/kriisikoordinaatorile, kui mitu inimest ja kui kaua oleks võimalik teie juures majutada. Leidke ja kohandage ruumid turvaliseks varjumiseks mürsukildude eest ja varustage need hädavajalikkuga. Mõelge läbi, kuidas inimesed vajaduse korral sinna pääsevad ja kuidas sellest võimalusest teada saavad. Kui varjumiskohaks on kirik, siis kes hoolitseb, et uks oleks avatud?	• • • • • • • • • • • • • •

Planeerige alternatiivsed tegevuskohad juhuks, kui põhiasukoht (kirik, kogudusemaja) muutub kasutuskõlbmatuks.	• •
5. Psühholoogilise ja vaimuliku abi pakkumine Osalege võimalusel koolitustel, mis toetavad psühholoogilise esmaabi osutamist kriisiajal. Pakkuge kriisi ajal kogukonnale vaimset ja emotsionaalset tuge. Abi on sellestki, kui kirik on avatud vaikseks palveks. Veel parem, kui toimuvad ka palvused. Kirikuvalitsus valmistab ette hädaolukorras kasutamiseks mõeldud jumalateenistuste, palvuste ja hädavajalike talituste korrad kasutamiseks olukorras, kus ühtegi vaimulikku ei ole võimalik neid pidama kutsuda. Mõelge läbi, kes peaks niisuguse olukorra tekkimisel olema valmis palvusi/talitusi pidama. Tutvustage neile kõnealuseid juhiseid. Leppige kokku, kuidas jõuab koguduse õpetaja ja, tema pikema eemalviibimise korral, ka praostini teave jumalateenistuse/palvuse/talituse toimumisest.	• • • • • • • • • • • • • • • • • •
6. Koostöö kohalike omavalitsuste ja Päästeametiga Osalege võimalusel kohalike turvalisuse nõukogude ja regionaalsete kriisikomisjonide töös. Osalege kohalike omavalitsuste ja teiste asjaomaste asutuste poolt korraldatud kriisiõppustel ja koostöökohtumistel. Julgustage koguduse kaastöölisi osalema psühholoogilise esmaabi andmise koolitustel.	• • • • • • • • • •
7. Riski- ja kriisikommunikatsiooni võimendamine Jagage kogukonnale Päästeameti koostatud juhiseid kriisideks valmistumise ja käitumise kohta. Looge toimiv süsteem kiireks info liikumiseks kriisiolukorras (nt grupid sõnumirakendustes) ning mõelge läbi, millised võiksid olla alternatiivsed sidevahendid olukorras, kus tavapärane andmeside ja telefonid ei tööta (nt raadiosaatjad või satelliitside).	• • • • • • • • • •
8. Eluks vajalike teenuste kättesaadavuse tagamine Valmistuge vahendama kriisiolukorras laekuvat humanitaarabi. Arvestage, et ka selleks võib vaja minna autonoomseid lahendusi elektritoite, kütte, vee ja kanalisatsiooni jaoks.	• • • • • • • •

Koguduste valmisolek ja koostöö kohalike omavalitsuste ning riigiasutustega on kriitilise tähtsusega, et pakkuda ühiskonnale tuge ja turvalisust kriisiajal.

Kriisimeeskonda peaksid kuuluma inimesed, kes on võimalikult hästi kursis koguduse eluga, näiteks juhatuse ja/või nõukogu liikmed.

9. Lisa: Kriisiplaani ankeet (Muinsuskaitseameti näidis)

<i>Asutus, mõis vm nimi</i>		<i>Versioon nr</i>
<i>Koostajad</i>	<i>Kinnitaja</i>	<i>Kinnitatud (kuupäev, dok nr)</i>

KRIISIPLAANI ANKEET

1. ÜLDINFO

- Asutus/ettevõtte nimi, aadress
- Asutuse/ettevõtte juht, struktuur, kontaktid

2. KRIISIMEESKOND

- Kriisijuht ja -meeskond (juhtimisstruktuur, vastutusalad, kriisirollid (sh asendajad, tööväline aeg), ressursside juhtimine, koostöö asutuse siseselt ja väliselt)
- Kriisides tegutsemise plaan (osapooled (sh turvafirma), kannatanud kultuuriväärtuste, asukohtade ülevaatus, dokumenteerimine, inventuur, ümberpaigutamine, asenduspinnad, kiireloomulised tööd, järeltegevused jne)
- Kriisikommunikatsioon (info- ja kogunemispunkt, ühine inforuum (keskkond, sidekanal), sõnum vastavalt kriisile erinevatele osapooltele nt töötajad, meedia jt sidusrühmad, omanik)

3. VÄLISED KOOSTÖÖPARTNERID

- Asutuse/ettevõtte väliste partnerite, vabatahtlike kaardistus, kontaktid kriisiolukordades
- Osapoolte kohtumise regulaarsus, hoonete(de) ülevaatus

4. KRIISIVALMIDUS

- Kultuuriväärtusi kahjustamist mõjutavad tegurid, võimalike ohtude väljaselgitamine, riskide hindamine, ennetamis- ja lahendamismeetmed
- Võimeanalüüs, olemasolevate ressursside kindlaksmääramine ja hindamine, võimelüngad, koostöö ja eelkokkulepped väliste osapooltega (KOV, RKAS, PPA, PÄA, Muinsuskaitseameti maakonnanoonik jne)
- Lähim päästekomando, politsei
- Kultuuriväärtuste (sh hoonete) kaitse
- Operatiivkaart (viimane PÄA poolt kinnitatud kaardi kuupäev)
- Kannatada saanud kultuuriväärtuste ümberpaigutamise pinnad, aadressid, kontaktid (kahju ulatuse hindajad, avariikonserveerimine, ajutised hoiukohad)

5. RESSURSSIDE HALDUS

- Inimesed (isikkoosseis, väljaõpe, koostööõppused)
- Varustus (sh esmapäästevahendite (kattematerjal, kuivatusvahendid), kriisikohvi asukoht, olemasolu kontrolli intervall)
- Transpordivahendid
- Rahalised vahendid

6. DOKUMENTATSIOON

- Kultuuriväärtuste nimekirjad (prioriteetsus, objektide asukohad, neist teadjate ring (kontaktid), ümberpaigutamise järjekord, kontaktid, osapooltega läbimängimine)
- Kriisiplaani asukoht (sh paberil plaani), ajakohastamine, tutvustamise intervall

!MEELESPEA!

KRIISIPLAANI KOOSTAMISE KÄIGUS ON VAJA

- kaasata inimesed ja leppida kokku vajalike vastutuste ning ülesannete osas;
- kaardistada ohud, võimekused, vajadused, võimalused;
- plaani koostamiseks täita ankeet, kus on täpselt kirjas: kes, kus, millal, mida, kuidas, mis mahus ja milliste vahenditega aitab teostada kriisiplaani, et kahju oleks minimaalne ja info abistavatele osapooltele jõuaks võimalikult operatiivselt;
- koostada selge ülesannete loend koos tegevusjuhiste, selleks sobivate inimeste nimede ja kontaktide ning sinna juurde lisatud asendajatega;
- viia ellu kriisiplaani tegevusi koos testimise ja analüüsiga ning selgitada vajadused koolitusteks ja varude täiendamiseks, harjutada plaan õppustega läbi.

KÕIK TÖÖTAJAD peavad olema kursis kriisiplaani ja selle aspektidega, et kui oht realiseerub, siis ka oskama vastavalt tegutseda.

Tähtis on plaani elluviimine (regulaarne ülevaatus, ajakohastada plaan vastavalt muutuvatele olukordadele ja kriisidele, tehes vahekokkuvõtteid, ümberhindamisi, inimeste liikumistest uued kontaktid, tegutsemisviiside testimine jne).

TOETAV MATERJAL:

Muuseumikogu haldus

<https://www.muinsuskaitseamet.ee/kultuuriparand-eestis/muuseumid/muuseumikogud>

Operatiivkaart

<https://www.muinsuskaitseamet.ee/juhised-ja-opetused/dokumentatsiooni-juhised/operatiivkaardid>

Ohuplaan

<https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2016/06/ohuplaan.pdf>

Riskijuhtimise juhised

https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/documents/2024-02/Kultuuriparandi_riskijuhtimise_juhend.pdf

Kriisideks valmistumine

<https://www.rescue.ee/et/juhend/haedaolukorraks-valmistumine>

Käitumisjuhised kriisiolukordadeks

<https://kriis.ee/>

10. Lisa: Lingid ja juhendmaterjalid

Asutused/organisatsioonid:

Eesi Ajalooliste Hoonete Ümarlaud	www.eahu.ee
Eesti Evangeelne Luterlik Kirik	https://eelk.ee/
Eesti Kirikute Nõukogu	https://ekn.ee/
Eesti Muuseumite Liit	https://muuseumideliit.ee/
Eesti Mõisakoolide Ühendus	http://www.moisakoolid.ee/
Eesti Mõisate Ühendus	https://manor.ee/
Eesti Vabaõhumuuseum	https://evm.ee/maaarhitektuur
ICOMOS Eesti	https://estonia.icomos.org/
Keskkonnaamet	https://keskkonnaamet.ee/
Muinsuskaitseamet	https://www.muinsuskaitseamet.ee

Käsiraamatud / juhendmaterjalid:

- **Olevalmis.ee** www.olevalmis.ee
- Naiskodukaitse.ee www.naiskodukaitse.ee
- **Naiskodukaitse app** [OLE VALMIS!](#)
- Kriis.ee www.kriis.ee
- Tamrex ohutuse OÜ www.tamrex.ee
- [Üleujutuslade ohu kaart](#)
- Muinsuskaitseamet maakonnatunike kontaktid <https://www.muinsuskaitseamet.ee/kontakt>
- Erialane pädevus – spetsialistid, asjatundjad
[Majandustegevusteed kultuurimälestiste registris](#)
- Operatiivkaart ja vormid
<https://muinsuskaitseamet.ee/juhised-ja-opetused/dokumentatsiooni-juhised/operatiivkaardid>
- EVM maaarhitektuuri teabekogu
<https://evm.ee/maaarhitektuur/teabekogu>
- Mälestise hooldusraamat
<https://muinsuskaitseamet.ee/puhakodade-programmi-trukised>
- Restaureerimise käsiraamat
<https://muinsuskaitseamet.ee/juhised-ja-opetused/juhised/restaureerimise-kasiraamat>
- Objektide hoiustamine ja säilitusümbrised
<https://evm.ee/kanut/koolituste-materjalid/2022>
- Kogude töö käsiraamat
[muuwik - Hoiustamine ja käsitlemine](#)
- Valmistu, löö ja jookse (täna D-hetkeni)
[Valmisolek vastupanuks I osa](#)

11. Lisa: Kahjude dokumenteerimine objektil.

Eesmärk: Tagada, et kriisi ajal või vahetult pärast seda tehtud **foto või video pildimaterjal** on tehniliselt sobiv restaureerimiseks ja juriidiliselt tõestusjõuline kindlustusfirmade ning Muinsuskaitseameti jaoks.

1. TEHNILINE ETTEVALMISTUS

- **Puhasta lääts.** Kriisiolukorras (tahm, tolmu, vihm) määrduv telefoni/fotoaparaadi lääts sekunditega. Pühi see enne pildistamist puhta pehme lapiga puhtaks.
- **Maksimaalne kvaliteet.** Kontrolli, et telefoni/fotoaparaadi seaded on maksimaalse resolutsiooni peal. Ära kasuta filtreid.
- **Valgustus.** Kui elekter puudub, kasuta pealampi või taskulampi, aga suuna valgus veidi kõrvale, mitte otse objektile (et vältida "valgeid laike").

2. DOKUMENTEERIMISE JÄRJELÜKORD

Kasuta "**3-sammu meetodit**", et tekitada sündmusest tervikpilt.

1. **Üldvaade (kontekst).** Pildista hoonet/ruumi tervikuna koos ümbrusega. On oluline näha, kust oht tuli (nt murdunud puu aknas või veetase seinal).
2. **Keskvaade (kahjustusala).** Pildista konkreetset kahjustatud objekti (nt märg maal seinal või varisenud karniis).
3. **Lähivaade (detailid).** Pildista kahjustust väga lähedalt (nt mördi pragunemine, värvikihi koorumine, murdekoht).

3. JURIIDILINE JA TEHNILINE TÕESTUSJÕUD

- **Mõõtkava.** Pane detaili pildistamisel selle kõrvale tuntud objekt (mõõdulint, tikutoos või isegi pastapliiats). See võimaldab spetsialistil hiljem hinnata kahjustuse tegelikku suurust.
- **GPS ja aeg.** Veendu, et telefonis on sisse lülitatud asukohta (GPS) ja kuupäeva salvestamine (Metadata).
- **Võrdlusmoment** Kui Sul on "rahuajast" tehtud pilte samast kohast, püüa teha uus pilt täpselt sama nurga alt.

4. VIDEOJUHIS

- **Liigu aeglaselt.** Kiirelt "vehkides" jääb video udune. Liigu sujuvalt ühelt objektilt teisele.
- **Kommenteeri häälega.** Räägi videos, mida Sa näed, mis kuupäev on ja mis parajasti toimub (nt "Vesi tungib sisse loodekülje aknast"). See on hiljem asendamatu infoallikas.
- **Heli.** Ära kata mikrofoni käega – praksuvad helid või vee voolamise hääled võivad anda infot konstruktsioonide seisukorra kohta.

5. ARHIVEERIMINE – ÄRA KAOTA INFOT!

- **Pilveteenus ja füüsiline koopia.** Laadi pildid kohe pilve (Google Drive, iCloud), aga tee ka koopia mälupulgale, mis asub **kriisikastis ja varu asupaigas**.
- **Nimetamine.** Ära jäta faile nimega "IMG_001.jpg". Nimeta kaust ümber: *2025-12-21_Tormikahju_Läänessein*.

MEELESPEA SINULE!

"Parem kümme liigset pilti kui üks puuduolev." Kui leiad rusude hulgast ajaloolise detaili tükke (nt karniisikild või maalinguga krohvitükk), pildista seda seal, kus see kukkus, märgista asukoht ja alles siis tõsta see ohutusse kohta.

12. Lisa: Riskimaatriks

Kuidas prioritseerida oma pärandi kaitset?

Eesmärk: Leida üles ohud, mis on kõige tõenäolisemad ja mille mõju on kõige hävitavam. See aitab Sul suunata oma piiratud aja ja raha sinna, kus see päästab kõige rohkem.

1. Visuaalne riskimaatriks

Riskitase hinnatakse kombinatsioonis **Tõenäosus** × **Mõju**.

TÕENÄOSUS \ MÕJU	VÄIKE (nt aknaklaas puruneb)	KESKMINE (nt osa katust lekib)	SUUR / KATASTROOF (nt hoone hävines)
KÕRGE (juhtub sageli/peagi)	KESKMINE	KÕRGE	KRIITILINE (P1)
KESKMINE (võib juhtuda)	MADAL	KESKMINE	KÕRGE
MADAL (vähetõenäoline)	MADAL	MADAL	KESKMINE

2. Kuidas maatriksit kasutada?

SAMM 1. Nimeta ohud. Mõttele oma mälestisele. Mis on suurimad hirmud? (Tulekahju, uputus, tormimurd pargis, vargus, torustiku lõhkemine).

SAMM 2. Hinda tõenäosust. Kas see on varem juhtunud?

- Kas katus on vana (suur lekke tõenäosus)?
- Kas maja asub metsas (suur tormimurru tõenäosus)?

SAMM 3. Hinda mõju. Kas see kahjustab hoone konstruktsioone pöördumatult?

- Kas hävivad P1 prioriteetsusega vallasasjad (maalingud, arhiiv)?

SAMM 4. Paiguta oht maatriksisse.

- **Punane ala (P1 - kriitiline).** Tegele nende ohtudega kohe! (nt kui vana elektrisüsteem on tuleohtlik, on see Sinu prioriteet nr 1).
- **Oranž/Kollane ala (kõrge/keskmise).** Planeeri need tegevused järgmise aasta eelarvesse.
- **Roheline ala (madal).** Jälgi olukorda, aga ära kuluta liigselt ressursse.

3. Näidistabel: Riskide hindamine ja tegevusplaan

Oht / Risk	Tõenäosus	Mõju	Riskitase	Tegevus (LEAN-lahendus)
Tulekahju (vana elekter)	Kõrge	Katastroof	Kriitiline	Kutsu elektrik kontrolliks (kohe!); osta kriisikasti tuletöökangad.
Katuse leke (vana kate)	Kõrge	Keskmine	Kõrge	Kontrolli renne igal sügisel; osta valmis koormakatted.
Graffiti (vandalism)	Keskmine	Väike	Madal	Värske värvi puhastamise vahendid kriisikasti; piisav valgustus õues.
Torustiku külmumine	Keskmine	Keskmine	Keskmine	Soojusta kriitilised kohad; veendu, et peakraan on ligipääsetav.

Riskimaatriks ei ole dokument, mida korra täita ja siis unustada. Vaata see üle kord aastas. Kui katus sai parandatud, liigub see risk "Punase" alt "Rohelisse" ja Sa saad suunata oma tähelepanu järgmisele olulisele asjale.

13. Lisa: Väärtuslike vallasasjade ja detailide evakuatsiooniplaan

Prioriteet	Ese / Detail	Asukoht hoones	Meetod / Tegevus	Hoiukoht (sihtkoht)	Vastutaja
1 (KRIITILINE)	nt Barokne krutsifiks	Peasaal, idasein	Tõsta hingedelt, pakenda ohutult	Hoiukapp nr 1 (keldris)	Taluperemees
1 (KRIITILINE)	Arhiivikast / Dokumendid	Kantselei, seif	Võta kaasa (kott nr 1)	Omaniku auto / kodu	Tegevjuht
2 (KÕRGEM)	Ajalooline lühter	Söögituba	Laske ohutult alla (mõtle läbi), paki kasti	Kohalik muuseum	Majahoidja
2 (KÕRGEM)	Portreemaalide kogu	Trepihall	Eemalda raamidest / kata	Peidik nr 2	Restauraator
3 (OLULINE)	Skulptuur (kivist)	Park, lääneosa	Kata puitkastiga / mässi pehmendisse	Jääb kohale	Haljastusjuht
3 (OLULINE)	Ajaloolised ukselõngid	Kogu hoone	Kruvi lahti (kui aega on)	Kast "Detailid"	Vabatahtlikud

Juhised tabeli täitmiseks

Lisage sellele tabelile juurde fotod igast esemest nii, et on näha ka selle kinnitusviis. Kui omanik ise ei saa kriisi ajal kohal olla, on see tabel koos fotodega juhiseks päästetöötajatele või naabritele, kes appi tulevad.

1. Prioriteetide määramine

- **Prioriteet 1.** Asendamatud esemed (originaaldokumendid, unikaalsed kunstiteosed), mida saab kiiresti kätte.
- **Prioriteet 2.** Väga väärtuslikud esemed, mille evakueerimine võtab aega (nt lahtivõtmist vajavad lühtrid).
- **Prioriteet 3.** Esemed, mida on raske liigutada (nt suured skulptuurid, ahjud) – nende puhul kirjelda kohapealset kaitset (nt katmine tulekindla kattega või puitkastiga).

2. Meetod / tegevus

- Siia märgi täpselt, milliseid tööriistu on vaja (nt "ristpeakruvikeeraja", "redel 3m", "vajalik 2 inimest tõstmiseks"). See säästab kriisiolukorras minuteid.

3. Evakuatsioonitee

- Mõtle läbi, kas ese mahub uksest välja ja kas tee on vaba. Kui ukseid on kitsad, märgi see tabelisse.

4. Märgistamine

- Esemete tagaküljele või alusele võiks olla kinnitatud diskreetne märgistus (nt punane täpp), mis annab päästjatele või vabatahtlikele märku: "See ese päästa esimesena!".

14. Lisa: Riiklik hädaolukord

Riiklik hädaolukord on olukord, mis ohustab paljude inimeste elu või tervist, põhjustab suurt varalist kahju või rasket kahju keskkonnale ning mille lahendamiseks on vaja mitme ametkonna (nt Päästeamet, Politsei, Kaitseväge, kohalik omavalitsus) ühist ja koordineeritud tegutsemist. Mälestise omaniku jaoks on oluline mõista, et **riikliku hädaolukorra ajal muutub tavapärane asjaajamine**.

Selgitus, mida omanik peab teadma:

1. Mis see on?

See ei ole tavaline õnnetus (nagu üksik tulekahju). Hädaolukord võib olla:

- **Loodusõnnetus.** Erakordne torm, suurujutus või pikaajaline pakasest tingitud energiakriis.
- **Tehnogeenne katastroof.** Suur mürgistus, plahvatus või küberrünnak, mis halvab elutähtsad teenused (elekter, side, vesi).
- **Sõjaline konflikt või rünnak.** Riigi julgeoleku oht.

2. Kuidas see mõjutab mälestise omanikku?

Riikliku hädaolukorra väljakuulutamisel (Vabariigi Valitsuse poolt) rakenduvad järgmised erisused:

- **Juhtimine liigub kriisikomisjonidele.** Otsuseid ei tee enam ainult tavapärased ametnikud, vaid piirkondlikud või riiklikud kriisijuhid.
- **Ressursside piiratus.** Päästetöötajad ja tehnika suunatakse esmalt sinna, kus on ohus inimesed. Mälestise kaitsmine võib jääda teisejärguliseks, mistõttu on **omaniku ettevalmistus (Sinu koostatud juhend!) Sinu jaoks elutähtis**.
- **Erandid muinsuskaitseaduses.** Hädaolukorras võib tekkida vajadus teha kiireid avariitöid ilma tavapärase pika asjaajamiseta, kuid mälestise väärtuse säilitamise nõue jääb endiselt kehtima nii palju kui võimalik.

3. Omaniku tegutsemisjuhend hädaolukorras

1. **Jälgi ametlikke kanaleid.** Kuula Eesti Rahvusringhäälingut (ERR), jälgi veebilehte olevalmis.ee ja kriisiinfot telefonil **1247**.
2. **Kaitse mälestist iseseisvalt.** Rakenda oma kriisijuhendis kirjeldatud esmaabi võtteid (katmine, mürgistamine, väärtuste evakuatsioon), sest riiklik abi ei pruugi mälestise juurde jõuda esimeste tundide või isegi pikema perioodi jooksul.

4. Miks see juhendis kirjas peab olema?

See selgitab omanikule, miks ta ei saa loota ainult "riigi peale". Riiklik hädaolukord tähendab, et iga omanik on oma vara esmane kaitsja. Juhend annab talle selleks vajalikud tööriistad ajal, mil tavapärane tugisüsteem on ülekoormatud.

15. Lisa: Kriisikast – mälestise esmaabikomplekt

Kriisikast on mälestise omaniku jaoks sisuliselt "esmaabikomplekt hoonele ja varadele". Kui tulekahju või uputuse korral on inimeste jaoks olemas esmaabivahendid, siis kriisikast on mõeldud kultuuriväärtuste hävimise peatamiseks.

Kriisikast on mälestises või selle vahetus läheduses asuv märgistatud, kiirelt kättesaadav ja ilmastikukindel konteiner, mis sisaldab valikut spetsiifilisi tööriistu ja materjale kultuuriväärtuste esmaseks stabiliseerimiseks ja päästmiseks vahetult pärast õnnetust (tuli, vesi, torm, vandalism).

Kriisikast koos selle juurde kuuluva **infomapiga** on mälestise omaniku "juhtimiskeskus". Kui kastis on tööriistad, siis dokumentatsioon ja inventuur on "aju", mis ütleb, mida ja kuidas päästa.

Mälestise puhul loevad esimesed minutid ja tunnid. Kriisikasti vajalikkust põhjendavad kolm faktorit:

1. **Ajakriitilisus.** Professionaalne abi (restauraatorid, konservaatorid) ei jõua objektile koheselt. Omanik peab suutma kahju levikut peatada ise.
2. **Spetsiifilisus.** Tavapärased ehituspoe vahendid (nt kile või atsetoon) võivad mälestist pöördumatult kahjustada. Kriisikastis on valmis pandud ohutud materjalid (geotekstiil, happevaba paber jm).
3. **Psühholoogiline valmisolek.** Šokihetkel on raske otsida vajalikke vahendeid mööda majapidamist taga. Kriisikast tagab, et kõik vajalik on ühes kohas ja koheselt haaratav.

Mida kriisikast sisaldab?

Kriisikast peaks olema jagatud sisemistesse märgistatud pakettidesse:

A. Isikukaitse ja valgus

- Pealambid ja varupatareid (tööks pimedas või voolukatkestuse korral).
- Respiraatorid (FFP3) ja kindad (kaitseks hallituse ja tahma eest).
- Ere piirdelint ohtlike alade tähistamiseks.

B. "Esmaabi" materjalid konstruktsioonidele

- **Hingav geotekstiil** – märgade müüride ja pindade katmiseks;
- **Tuletoökangas (nt TG 1000/FH)** – suurte esemete kaitsmiseks tule ja vee eest;
- **Tugev kleeplint (Duct tape) ja kile** – kiireks avade sulgemiseks.

C. Kunstivarade ja raamatute päästepakett

- **Hapnevaba paber/siidipaber** – maalide ja paberi eraldamiseks;
- **Pehmed puuvillased lapid ja naturaalsed pintsliid** – vee ja tahma eemaldamiseks;
- **Plastikust külmutuskotid ja toidukile** – märgade raamatute pakkimiseks enne külmutamist;
- **Imav valge paber (ilma trükita)** – niiskuse eemaldamiseks lehtede vahelt.

D. Dokumenteerimine

- **Veekindel marker ja märkmik.**
- **Prioriteetsete esemete nimekiri ja plaan (lamineeritud).**

Kuidas kriisikasti kasutada

Kriisikast ei ole lihtsalt ladu, vaid sellel on selge kasutusloogika:

1. **Asukoht.** Kast peab asuma kohas, mis on tuntud kõigile pereliikmetele/töötajatele, kuid mis on kaitstud (nt sissepääsu lähedal, aga mitte kohas, kus see esimesena tulva või rusude alla jääb).
2. **Kontroll.** Omanik kontrollib kasti sisu kord aastas (nt kevadisel suurpuhastusel) – kas patareid töötavad ja kas materjalid on terved.
3. **Kriisi hetkel**
 - **Haara kast** – vii see "staapi" või ohutusse tsooni õnnetuskoha lähedal.
 - **Märgista** – kasuta markerit ja silte, et märkida üles, kust detailid pärinevad või kuhu esemed evakueeriti.
 - **Stabiliseeri** – kasuta kasti olevat geotekstiili või happevaba paberit, et takistada kahju süvenemist (nt kata lahtine maali värvikiht).
4. **Täiendamine** – pärast kasutamist tuleb kasti sisu koheselt taastada.

Kriisikast on nagu kindlustuspoliis – kõige parem on, kui Sina seda kunagi avama ei pea, aga selle olemasolu annab rahu ja suutlikkuse päästa see, mis on asendamatu.

Sinu vara päästmiseks ei pruugi kolmandatel osapooltel olla jõudu, aega ega vahendeid abi osutamiseks lähiajal.

Kriisikasti "Info-osakond": dokumendid ja inventuur

Kriisikasti kaane vahel või selle peal asuvas veekindlas mapis peab olema info, mis on kättesaadav ka siis, kui elekter ja internet puuduvad.

A. Vara inventuur ja päästmisjärjekord

Kriisihetkel ei jõua päästa kõike. Omanikul peab olema eelnevalt läbi mõeldud prioriteetsete tegevuste ja esemete nimekiri:

1. **I järgu prioriteet (PUNANE).** Asendamatud ja kõige väärtuslikumad esemed (nt haruldane maal, ajalooline ürik, kiriku altaririietad). Need evakueeritakse esimesena.
2. **II järgu prioriteet (KOLLANE).** Väärtuslik vallasvara, mida on võimalik liigutada (nt antiikmööbel, raamatukogu).
3. **III järgu prioriteet (ROHELINE).** Esemed, mida saab stabiliseerida kohapeal (nt suured lühtrid, rasked kapid).

Inventuurileht sisaldagu – eseme foto, asukoht hoones, lühikirjeldus ja märged, kas tegemist on riikliku kaitse all oleva vallasasjaga.

B. Dokumendid ja nende hoidmine

Ära hoi originaaldokumente kriisikastis (niiskuseoht), vaid **lamineeritud koopiaid** või veekindlas taskus olevaid väljatrükke.

- **Hoone plaanid.** Märgistatud peamiste sõlmedega (peakaitsmed, veekraanid, gaasitrassi sulgurid).

- **Kontaktide nimekiri.** Naabrid, Sinu kontaktisik, Muinsuskaitseameti nõunik, usaldusväärne restauraator, kindlustusmaakler, kohaliku omavalitsuse kriisijuht.
- **Mälestise operatiivkaart, pass ja eritingimused.** Oluline info päästjatele, et nad teaksid, millised konstruktsioonid on kaitse all.
- **Soovitus:** Hoida originaaldokumente tulekindlas seifis või eraldi asukohas, kuid kriisikastis olgu **krüpteeritud mälupulk** failidega ja paberkoopiad hädavajalikust.

C. Esmased meditsiinivahendid

Kuna mälestise päästmine (rusude koristamine, märgade esemete tõstmine) on füüsiliselt ohtlik, peab kriisikastis olema ka inimesele mõeldud esmaabi:

- **Puhastusvahendid** – antiseptikud haavadele (tahma ja mustuse tingimustes on infektsioonioht suur).
- **Sidumisvahendid** – erinevas suuruses plaastrid, rullsidemed, rõhkside.
- **Silmapesulahus** – hädavajalik, kui silma satub tahma, lubjatoolmu või murenevat värvi.
- **Isotermiline tekk (päästetekk)** – alajahtumise vältimiseks (eriti veekahjustuste likvideerimisel).
- **Valuvaigistid ja söetabletid.**

Kus ja kuidas kriisikasti hoida?

1. **Kättesaadavus.** Kast peab asuma kohas, kuhu pääseb ligi ka siis, kui trepikoda on suitsu täis või välisuks on blokeeritud. Sobiv koht on tihti kõrvalhoone sissepääs, garaaž või peamaja tuulekoda.
2. **Kõrgus.** Ära hoida kasti otse põrandal (uputusohu). Optimaalne kõrgus on 1–1,5 meetrit maast.
3. **Märgistus.** Kasti peal peab olema selge kiri "**KRIISIKAST / EMERGENCY KIT**" ja soovitatavalt ka Haagi konventsiooni embleem (sinine kilp). See annab päästjatele märku, et selles kastis on väärtuslik abiinfo.

"Sinu kriisikast on mälestise 'must kast'. Kui süsteemid alt veavad, on selles kastis olev nimekiri ja varustus see, mis eristab mälestise säilimist selle lõplikust hävingust. **Tunne oma prioriteete – Sina ei saa päästa seinu, kui Sa ei tea, kus asub peamine veekraan, ja Sa ei saa päästa maali, kui ei mäleta, millises toas see asub.**"

16. Lisa: Sugulased, tuttavad, sõbrad

Eluline ja psühholoogiliselt keeruline teema. Ajaloolised hooned, eriti mõisad, suured talukompleksid või pastoraadid, on kriisi ajal sageli magnetiks, kuhu sugulased ja tuttavad varju otsima tulevad. Mälestise omaniku jaoks tähendab see rollide konflikti: Sa oled korraga nii külalislahke sugulane/sõber kui ka vastutustundlik pärandi hoidja.

Evakuatsioon ja majutamine – inimfaktor mälestises

Kui mälestisse saabuvad kriisiolukorras ilma eelneva kokkuleppeta inimesed (sugulased, tuttavad, põgenikud), suureneb surve hoonetele, omaniku varudele ja selle sisustusele hüppeliselt. Omaniku ülesanne on kehtestada reeglid, mis kaitsevad nii inimesi kui ka mälestist.

"Punased jooned" – mida mälestises tohib ja mida mitte

Inimesed, kes ei ole harjunud mälestises elama, ei taju ajaloolise keskkonna haprust.

- **Tuleohutus.** Range keeld kasutada lahtist tuld (küünlad, gaasipriimused) ruumides, kus on ajaloolised laed, maalid või tekstiilid. Määra selleks üks konkreetne "kriisiköök" (nt plaatpõrandaga köök või kõrvalhoone).
- **Kütteseadmed.** Ajaloolisi ahjusid ei tohi üle kütta. Juhul kui saabujad on külmunud, on risk "ahjud lõhki kütta". Omanik peab ise kütmist kontrollima või määrama vastutaja.
- **Söögiajad.** Kus hoiad külalisena oma toiduvaru, millal ja kus valmistad ja millises ruumis süüakse (pikemal perioodil toiduainete riknemine, hügieen).
- **Vee- ja kanalisatsioonikoormus.** Ajaloolised süsteemid ei talu masskasutust. Sea sisse kord: pesemine ja tualeti kasutus peab olema hajutatud.
- **Vara kaitse.** "Siltide ja lukkude" poliitika

Segaduse ja "kadunud asjade" vältimiseks tuleb tegutseda ennetavalt

- Suletud tsoonid. Lukusta ruumid, kus asuvad kõige väärtuslikumad ja väiksemad esemed (kollektsioonid, hõbe, dokumendid). Kui lukke pole, kasuta märgistust "ERAVALDUS – SISSEPÄÄS KEELATUD".
- Inventuuri kiire ülevaatus. Tee saabujate juuresolekul (või vahetult enne) ruumidest fotod. See vähendab hilisemaid "see oli juba katki" või "me ei näinud siin midagi" vaidlusi.
- Asjade märgistamine. Kui mälestises on väärtuslikku vallasvara (lauahõbe, ajaloolised serviisid), pane need hoiule ja too igapäevaseks kasutamiseks välja lihtsad, mitte-ajaloolised nõud.

Ressursside jagamine (toit, kütus, vesi)

Konfliktide vältimiseks pead Sina kehtestama "kriisikomandandi" rolli.

- **Ühised varud vs isiklikud varud.** Tee selgeks, millised Sinu olemasolevad varud on mõeldud üldiseks ühiseks kasutamiseks ja mis on reserv, kes neid käsutab.
- **Tööpanus.** Kehtesta reegel – majutus mälestises tähendab panustamist selle kaitsmisse. Sugulased ja tuttavad saavad aidata nt pargi tormimurru koristamisel, vee pumpamisel või valves olemisel. See hoiab inimesed tegevuses ja vähendab pingeid.

Dokumenteerimine ja vastutus

- **Majutusleht.** Isegi kui tegemist on sugulastega, pea nimekirja saabumise ja lahkumise kohta. See on vajalik nii turvakaalutlustel kui ka hilisemate võimalike kompensatsioonide taotlemisel.
- **Väärtuste hoiustamise protokoll.** Kui sugulased toovad kaasa oma väärtasju, lepi kokku, kus neid hoitakse. Sina ei pea võtma vastutust teiste inimeste kulla või sularaha eest – soovita neil hoida neid oma isiklikes kottides ja vastutada ise.

Psühholoogiline ettevalmistus: "Mina olen peremees"

Sinul peab olema julgus öelda "ei".

- Kui mälestis on ohus (nt katus lekib või hoone on ebastabiilne), on Sinul õigus keelata inimeste viibimine teatud tiibades, isegi kui seal on "soojem või mugavam".
- Selgita saabunutele mälestise väärtust. "See ei ole lihtsalt maja, see on ajalugu, mida me koos hoiame." See muudab külalised "kaasvastutajateks", mitte lihtsalt tarbijateks.

"Majutusreeglite kaart". Prindi välja lühike, ühe lehekülje pikkune "Majakord kriisi ajal" (tuleohutus, kütmine, keelatud ruumid) ja ulatas see igale saabujale. See välistab hilisema õigustuse "me ei teadnud".

OSA IV Meelespea omanikule

Abiks kriisiolukorra esimestel tundidel ja päevadel. Eesmärk on peatada kahju süvenemine ja säilitada ajalooline substants kuni restauraatori või konservaatori saabumiseni.

Sisukord:

1. Konstruksioonide ja pindade esmane stabiliseerimine	58
1.1 Paekivi- ja maakivimüürid	58
1.2 Lubikrohv ja ajaloolised värvikihid	58
1.3 Ajaloolised puitkonstruktsioonid	58
1.4 Katused ja korstnad	58
2. Kunstiväärtused ja kogud (maalid, mööbel, raamatud)	59
2.1 Maalid (lõuendil ja puidul)	59
2.2 Ajalooline mööbel	59
2.3 Raamatukogud ja arhiivid	59
2.4 Tekstiilid ja kirikuvarad	59
2.5 Graffiti	60
3. Kuuma- ja tulekindlus	60
3.1 Spetsiaalne tulekaitsevarustus mälestises	60
3.2 Maalide ja vallasvara kiirpäästmine	61
3.3 Tegutsemine pärast tulekahju – kuumakahjustus ja tahm	61
3.4 "Ära tee!" hoiatused tulekahju puhul	61
3.5 Tuletöökangaste hoiustamine ja kasutus "Passiivne kaitse"	61
➤ Kuidas paigaldada?	62
➤ Skeem: Prioriteetsed tsoonid kanga paigaldamiseks	62
Sinu "Tuleohutuspakett" – Täiendus kriisivarudele	62
4. Mälestise "Esmaabi" komplekt – kriisivarud	63
4.1 Varustus pindade ja konstruktsioonide kaitseks	63
4.2 Varustus kunstiväärtuste ja kogude päästmiseks	63
4.3 Tehniline tugi ja isikukaitse	63
5. Meelespea "ÄRA TEE!"	63

1. Konstruksioonide ja pindade esmane stabiliseerimine

Kuldne reegel:

Vähem on rohkem. Ära tee midagi pöördumatut (ära kasuta tsementmörti, tugevaid liime ega ehitusvahtu).

Säilita iga kukkunud kivi või puidukild – see on väärtuslik šabloon taastamisel.

Aeglane on turvaline. Ajaloolised materjalid on kohanenud sajandite jooksul teatud niiskusega. Järsk muutus (kuumus, kuivus) on neile ohtlikum kui mõõdukas niiskus.

Konsulteeri enne "suurt remonti". Esmaabi eesmärk on vaid stabiliseerimine. Päris parandustöid alusta alles pärast seda, kui spetsialist on andnud oma hinnangu ja juhised.

1.1 Paekivi- ja maakivimüürid

- Ohud: ebastabiilsus tulekahju või veekahjustuse järel, mördi väljapesu, soolade kristalliseerumine.
- Esmaabi:
 - Toestamine. Kasuta puit- või metalltugesid. Metalltugede puhul kasuta vahelülina puitklotse, et vältida metalli otsekontakti kivi ja mördiga.
 - Katmine. Kasuta hingavat geotekstiili või kotiriiet. Vältida kilet, mis tekitab kondensaati ja soodustab kivi murenemist.
 - Soolad. Kui pinnale ilmub valge kirme, eemalda see kuivalt pehme harjaga. Ära kasuta vett, see viib soolad tagasi kivi sisse.

1.2 Lubikrohv ja ajaloolised värvikihid

- Ohud: krohvi irdumine, maalingute koorumine niiskuse tõttu.
- Esmaabi:
 - Kinnitamine. Kui krohv kumiseb või on lahti löönud, toeta seda ajutiselt vineerplaadiga, mille vahel on pehmendus (nt poroloon).
 - Niiskusrežiim. Ära kasuta kohe võimsaid soojapuhureid. Kasuta õhukuivateid ja jahedat liikuvat õhku. Sobiv temperatuur on 15–18°C. Järsk kuumus paneb krohvi pragunema.

1.3 Ajaloolised puitkonstruktsioonid

- Ohud: mädanik, majavamm ja konstruktsiooni väändumine.
- Esmaabi:
 - Ventilatsioon. Eemalda märjad isolatsioonimaterjalid (liiv, sammal), kuid dokumenteeri nende asukoht ja sisu, et mitte hävitada ajaloolist infot.
 - Toestamine. Paigalda ajutised postid, asetades nende alla laiad tallad (OSB või vineer), et koormus jaotuks ajaloolisel põrandal ühtlaselt.

1.4 Katused ja korstnad

- Ohud: sademete sattumine siseruumidesse, varisevad korstnapitsid.
- Esmaabi:
 - Avariikate. Kinnita koormakatted puitliistudega. Kate peab ulatuma üle katuseharja.

- Korstnad. Kui korstnapits on lahti, määsi see raabitsvõrguga (või kilega, kui korstent ei kasutata). Kui pits on väärtuslik, aga varisemisandis, on turvalisem see tervikuna alla võtta ja hiljem rekonstrueerida.

2. Kunstiväärtused ja kogud (maalid, mööbel, raamatud)

Reegel: esmalt päästa (evakueeri vara), siis stabiliseeri olukord.

2.1 Maalid (lõuendil ja puidul)

- Ohud: lõuendi kokkutõmbumine märgumisel (värvikoorumine), tahma sööbimine lakikihti.
- Esmaabi:
 - Asend. Hoia märga maali vertikaalselt (raam allpool). Kui värvikiht juba mullitab, aseta maal horisontaalselt, värvikiht ülespoole.
 - Ära eemalda raamist: raam hoiab lõuendi pinget ja hoiab ära deformeerumise.
 - Tahm. Ära puuduta värvipinda sõrmedega – rasv ja tahm sööbivad kokku. Kasuta puuvillaseid kindaid.
 - Puhastamine. Kasuta ainult pirnipumpa (kummist pallike õhu puhumiseks) tolmu eemaldamiseks ilma pinda puudutamata. Ära kasuta sülg, vett ega kodukeemiat.

2.2 Ajalooline mööbel

- Ohud: vesilahustuva kondiimi lagunemine, puidu paisumine ja hallitus.
- Esmaabi:
 - Tõsta maast lahti. Pane jalgade alla klotsid või plastikualused. Ära lohista!
 - Puhastamine. Pühi vesi ettevaatlikult mikrofiiberlapiga tupsutades. Ära kasuta karedat lappi ega kodukeemiat.
 - Kuivatamine. Kuivamine peab olema aeglane. Ideaalne on 15–18°C. Liiga kuivas ruumis puit praguneb ja spoon lööb lahti.
 - Kinni jäänud paisunud sahtleid või uksi ära ava jõuga – oota, kuni need kuivades taastavad vormi.

2.3 Raamatukogud ja arhiivid

- Ohud: paberi haprus, hallitus (tekib 48 tunniga).
- Esmaabi:
 - Külmutamine. Kui märgi raamatuid on palju, paki need kilekottidesse ja aseta sügavkülma (-18°C või madalam). See peatab hallituse ja paberi lagunemise kuni konservaatori saabumiseni. (NB! Ära külmuta fotosid ja klaasnegatiive!).
 - Kuivatamine. Aseta raamatud püsti, lehed lehvikuna laiali. Kasuta vahelehtedena valget paberit (mitte ajalehte!).

2.4 Tekstiilid ja kirikuvarad

- Ohud: rebenemine oma raskuse all, värvide laialivalgumine.
- Esmaabi:

- Toestamine. Ära riputa märga tekstiili nööri. Kuivata horisontaalselt puhastel valgetel linadel.
- Eraldamine. Pane märgade kihtide vahele valge paber, et värvid ei kanduks ühelt osalt teisele.

2.5 Graffiti

- Oht: värvi imbumine poorsesse kivisse (paas, tellis).
- Esmaabi:
 - Märgtest. Enne puhastamist kasta kivi ümbrus märjaks – see takistab lahustunud värvi imbumist puhtasse kivisse.
 - Vahendid. Käepäraseks esmaabiks sobib kuum vesi ja seep või nõudepesuvahend. Kui sellest ei piisa, kasuta geeljaid vahendeid (nt *Soudal Graffiti Remover* või *Pufas*), mis ei valgu nii kiiresti sisse.
 - Ära kasuta. Atsetooni või nitrolahustit poorsel kivil (tekitavad püsivaid laike) ega terasharju.

3. Kuuma- ja tulekindlus

Tulekahju ja sellega kaasnev kuumus on mälestisele suurim oht. Erinevalt veekahjustusest on tulekahju tagajärjed tihti taastumatud. Seetõttu jaguneb see peatükk kaheks: ennetav ettevalmistus ja vahetu päästetegevus.

3.1 Spetsiaalne tulekaitsevarustus mälestises

Kui hoones on hindamatuid väärtusi (altarid, kantslid, maalikogud), mida ei saa minutitega evakueerida, peab Sinul olema valmis:

- Tuletöökangad (TAMREX TA TG 1000/FH).
 - Nendega kaetakse statsionaarsed esemed (orel,apid, ikonostaas).
 - See talub hetkelist kuumust kuni 1000°C ja kaitseb lendavate sädemete ning kustutusvee eest.
 - NB! Kangas ei tohi olla tihedalt vastu õrna värvikihti (laki sulamise oht). Jäta kanga ja eseme vahele õhuvahe või kasuta vahekihina happevaba paberit.
- Tulekindlad evakuatsioonikotid (Fire-resistant Art Pouches).
 - Mõeldud väiksemate maalide ja arhiiviväärtuste kiireks pakkimiseks. Valmistatud silikooniga kaetud klaaskiust.
 - Pärandikaitse spetsialistid (PEL Euroopas) või spetsiaaltellimusena läbi restaureerimistarvete pakkujate.
- Tulekindlad tekid (Fire Blankets).
 - Kasuta sertifitseeritud klaaskiudkangaid suurte esemete kiireks sissepakkimiseks. Välti tavalisi õhukesi "köögi-tuletekke", need on mälestise jaoks liiga nõrgad.

3.2 Maalide ja vallasvara kiirpäästmine

Tulekahju korral on aega sekundites.

1. Kiirkinnitussüsteemid. Kõige väärtuslikumad maalid peaksid seinal rippuma süsteemiga, mis võimaldab need raamiga kätte saada ühe liigutusega (ilma tööriistadeta).
2. Evakuatsiooni järjekord (prioriteetsus):
 - Tahvelmaalid (puidul): kõige kriitilisem – kuumus võib puidu sekunditega lõhki lüüa.
 - Väikesemõõtmelised väärtused. Neid saab kiirelt süles välja kanda.
 - Suuremõõtmelised lõuendid. Kui evakuatsioon on võimatu, määsi need tuletöökangasse kohapeal.

3.3 Tegutsemine pärast tulekahju – kuumakahjustus ja tahm

Kuumus ja tahm tekitavad varjatud kahjustusi, mis ilmnevad tunde hiljem.

- Tahm ja sõrmejäljed: tahm on happeline ja kleepuv. Ära kunagi puuduta tahmast pinda palja käega! Sõrmejalg sööbib kuumas keskkonnas lakikihti ja seda ei saa hiljem eemaldada ilma maali kahjustamata. Kasuta puuvillaseid kindaid.
- Tahma eemaldamine: ära kasuta vett ega lappi! Tahm tuleb eemaldada kuivalt. Kasuta pirnipumpa (õhu puhumiseks) või väga pehmet pintslit.
 - *Mis on pirnipump?* See on kummist pallike, millel on kitsas otsik – seda pigistades tekib suunatud õhujuga, mis puhub lahtise tahma minema ilma eset puudutamata.
- Klaasist detailid (vitraažid). Kuumus muudab ajaloolise klaasi ja tina rabedaks. Ära jahuta kuuma klaasi järsult veega (klaas puruneb termilise šoki tõttu).

3.4 "Ära tee!" hoiatused tulekahju puhul

- Ära määsi tahmast eset kilekotti! See tekitab kondensaati, mis "küpsatab" tahma värvi sisse. Kasuta hingavat paberit või puuvillast riiet.
- Ära asu ise tahma maha pesema! Ilma spetsiaalsete kemikaalideta muudad tahma "tindik", mis tungib sügavale materjali pooridesse.
- Ära ava uksi/aknaid järsult! Värske õhu juurdevool võib tekitada uue süttimislaine (backdraft), mis on ohtlik nii Sulle kui hoonele.

3.5 Tuletöökangaste hoiustamine ja kasutus "Passiivne kaitse"

Tuletöökangas (nt TG 1000/FH) on tõhus vaid siis, kui see on koheselt kättesaadav ja selle paigaldamine on läbimõeldud.

Kangas on raske ja seda on ebamugav transportida teisest hoone otsast.

Hoia kangast rullituna (mitte kokkuvoldituna, et vältida murdekohti klaaskiududes) vahetult kaitstava eseme lähedal:

- Altari puhul. Altarilaua taga või külgmiste tiibade taga olevas kastis.
- Kantsli puhul. Kantsli trepi all või rinnatise siseküljel asuvas hoidikus.
- Oreli puhul. Mängupuldi lähedal kapis või oreli külgliseina taga.
- Maalide puhul. Hoia parajaks lõigatud kangatükke suuremõõtmeliste maalide taga (raami ja seina vahel).

Kanga hoidmise koht peab olema märgistatud spetsiaalse kleebise või sildiga: "KRIISIVARU: TULETÖÖKANGAS".

Tee objektile väljaõpe: kõik mälestises töötavad inimesed (pereliikmed, valvurid, koristajad, vaimulikud) peavad teadma, kuidas rulli lahti tõmmata.

➤ **Kuidas paigaldada?**

1. Ültalt-alla meetod. Kangas peab olema rullitud nii, et selle saaks visata üle eseme ülaserava ja lasta sel alla rulluda.
2. Kinnitamine. Hoia kanga juures metallist vedruklambreid (sarnased suurtele pesulõksudele) või metalltraati. Ära looda kleeplindile – kuumuses see sulab ja kukub maha.
3. Õhuvahe loomine. Võimalusel väldi kanga asetamist otse õrnale värvipinnale.
 - Kui ese on kumer (nt kantsel), toetub kangas servadele, jättes sissepoole kaitsva õhukihi.
 - Kui hoiad kangast rullituna, pane rulli sisse paar pehmet puitklotsi – kriisi hetkel saad need asetada eseme servadele, et kangas jääks neile toetuma (luues distantsi maalingust).

➤ **Skeem:** Prioriteetsed tsoonid kanga paigaldamiseks

Eseme tüüp	Kuidas katta?	Mille eest kaitseb?
Altar / Ikonostaas	Kogu esikülje ulatuses, klammerdada ülaservast.	Kiirguskuumus, lendavad sädemed, murenev krohv.
Kantsel	Mähkida ümber korpuse ("vutlar").	Tuli alumisel korrusel, langevad põlevad detailid.
Suur raamitud maal	Visata üle raami ülaserava, servad suruda seina ja raami vahele.	Kustutusvesi ja tahm.
Orel	Katta mängupult ja võimalusel eesmised vilede (prospekt).	Vee- ja kuumuskahjustus viledele ja mehhaanikale.

Sinu "Tuleohutuspakett" – Täiendus kriisivarudele

1. 2-4 rulli tuletoökangast (hoida väärtuslike esemete läheduses).
2. Puuvillased kindad (suurem varu evakueerijatele).
3. Pirnipump ja pehmed oravakarvast pintsliid (tahma esmaseks eemaldamiseks).
4. Markerid ja sildid "EVAKUEERITUD", et päästjad teaksid, mida on juba kontrollitud.

4. Mälestise "Esmaabi" komplekt – kriisivarud

Kriisiolukorras loevad minutid. On soovitatav hoida järgmised vahendid üheskoos märgistatud "Kriisikohvris", et vältida paanilist otsimist.

4.1 Varustus pindade ja konstruktsioonide kaitseks

- Tuletöökangas (nt TAMREX TA TG 1000/FH või analoogne): hädavajalik suurte ja liikumatute esemete (orelid, altari osad, ikonostaasid,apid) kaitsmiseks tule, lendavate sädemete ja kustutusvee eest.
 - Hoida varuks vähemalt 2–4 suurt lina.
- Hingav geotekstiil või kotiriie: kasutatakse märgade paekivi- või tellismüüride ja krohvipindade katmiseks. See laseb kivil hingata, vältides kondensaadi teket ja kivi murenemist.
- Puitklotsid, pehmed kiilud ja vineer (või OSB-plaat): vajalikud konstruktsioonide (krohv, müürid) ajutiseks toetamiseks ja mööbli tõstmiseks märjalt põrandalt.

4.2 Varustus kunstiväärtuste ja kogude päästmiseks

- Puuvillased kindad ja pehmed pintsliid: kunstiväärtuste käsitsemiseks ilma sõrmejälgi (rasu) jätmata ja kuiva tolmu õrnaks eemaldamiseks.
- Pirnipump (kummist õhupump): spetsiaalne kummist pallike õhu joa tekitamiseks. See võimaldab puhuda tahma ja tolmu rabelevatelt pindadelt (maalingud, raamatud) ilma neid füüsiliselt puudutamata.
- Valge happevaba siidipaber ja vahapaber: kasutatakse märgade raamatulehtede vahele panemiseks (takistab kleepumist) või lahtise spooni fikseerimiseks mööblil.
- Plastkastid ja toidukile: raamatute ja dokumentide kiireks evakuatsiooniks. Toidukilet kasutatakse märgade raamatute ühekaupa pakkimiseks enne nende sügavkülmutamist.

4.3 Tehniline tugi ja isikukaitse

- Õhukuivati (dehumidifier): hoida valmis rendifirma kontaktid. See on ainus turvaline viis liigse niiskuse eemaldamiseks mälestisest (sihtmäär 50–55% RH).
- Respiraatorid (tase FFP2 või FFP3): kohustuslikud hallituse, tahma või suitsukahjustustega ruumides töötades, kiiver, vastav turvariietus ja jalanõud.
- Taskulambid ja akupangad: sidepidamiseks ja pimedates ruumides (nt keldrid, põõningud) kahjude hindamiseks.
- Saag, haamer, kruvikeeraja, pakikäru, labidas, redelid ja muud tööriistad.

5. Meelespea "ÄRA TEE!"

Need neli keeldu on mälestise säilimise seisukohalt kriitilise tähtsusega. Eksimine siin võib muuta hilisema restaureerimise võimatuks.

1. Ära kasuta fööni ega kuumapuhurit! Liiga kiire kuivatamine on ajaloolisele materjalile "surmaotsus". See põhjustab puidu pragunemist, värvikihtide kohese koorumise ja liidete purunemise. Kuivamine peab olema aeglane ja toimuma jahedas ruumis.
2. Ära kasuta tavalist teipi ega liimi! Tavaline "scotch" või ehitusteip jätab ajaloolisele pinnale (maal, paber, puit) liimijäägid, mis muutuvad ajaga eemaldamatuks või rebivad eemaldamisel kaasa originaalkihi.

3. Ära puhasta tahma või hallitust märgpesuga! Vesi ja lapp lükkavad peene tahma või hallituseosed sügavale kivi- või puidupooridesse. Hiljem on seda sealt kätte saada peaaegu võimatu. Puhastamine peab toimuma kuivalt ja spetsialisti abil.
4. Ära rulli märga või tahmast lõuendit kokku! Lõuendi rullimine murrab niigi kahjustatud värvikihi. Kui maal on raamilt maas, tuleb seda hoida ja transportida tasapinnaliselt, värvikiht ülespoole.